ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 10
1933
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

3-ий рік видання.

ЗМІСТ

10-го числа за жовтень 1933 р.:

Слідуюче число вийде як подвійне в відповіднім обємі між 1. а 5. груднем с. р. Вмістимо в ньому цілий ряд цінних статтей, що даватимуть погляд на сучасний стан культури, головно літератури, науки і політики в світі та у нас. Деякий матеріял буде ревеляційний.

В слідуючім числі зачнемо теж друкувати листу наших довжників.

ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: Річно 18 зл., піврічно 9 зл., чвертьрічно 4·50 зл
Окреме число 1·80 зл.

ЗА КОРДОНОМ: Річно 3 доляри, — Окреме число 0·30 дол.
В Чехословаччині: Річно 2.50 дол., піврічно 1·30 дол., чвертьрічно 0·70 дол.
В Румунії: Річно 500 леїв, піврічно 275 леїв, чвертьрічно 150 леїв.

Гамлєти чи конквістадори.

Чи не сором в нинішний такий відповідальний час писати про передплату? Чи не мусить паленіти нам обличчя румянцями встиду за своїх читачів, українських таких поважних громадян, що вони змушують нас зводити з ними осьтут затяжну боротьбу за сповнення свойого звичайного і такого самозрозумілого обовязку, як передплата; зводити боротьбу в той час, коли інші громадянства і нації вже давно зачисляють накликування до таких обовязків за один з розділів свойого давно минулого, а натомість вимагають від своїх громадянств далеко більше, вимагають майже геройських жертв майна для вдержання рівноваги державних буджетів. Німецьке громадянство посвячує для тієї мети всі здобутки своєї кооперації і всі надвишки; навіть на зарядження Гітлєра раз в місяць в означений день всі реставрації можуть видавати обід тільки з одної страви, щоб заощаджений на тім гріш громадяни вжили на потрібну ціль. Американське само обнижує вартість доляра, редукуючи своє майно одним махом о $^1/_3$, а всі підприємці підписують предложені Русвельтом декляраціїї, зменшуючи кольосально дотеперішні свої зиски, польське ж громадянство з запалом платить народню пожичку в висоті, що перевищує далеко його місячний зарібок. Одним словом в світі добровільні зусилля і жертви, гідні подиву. У нас в той час мусять говорити про... передплату.

У нас гідні подиву добровільні жертви, це хіба голос далекої майбутности; віз нашої історії ще при примітивних обовязках. В боротьбі за їх сповнення в нас ще треба ломити острі списи цілих шпальт, у нас вся енерґія йде ще на те, щоб кволого духа двигнути. Сказав Монтескіє, той теоретик поділу влади на три часті (що й переведено у всіх нинішних державах), що „вільний нарід сам собі дає прикази". У нас виконують прикази тільки під примусом. Воля укр. громадянина ще за слаба, щоб виконати добровільно свій обовязок — (вже не говоримо про жертви). Укр. громадянин сам собі приказувати ще не вміє. Приказ з боязни виконає, хоч би і з яким зусиллям, без боязни „фяско". Тільки тим, що добровільно вміють виконувати найбільші зусилля, належить влада над життям. Саме такі геройські зусилля йдуть сьогодні в цілім світі, зусилля за розбудову економічного, культурного, державного життя. У нас в той час мусять ще про... жовтень, про місяць преси, у нас в той час громадянин щораз то більше ховається мов той слимак в свою шкаралущу і боїться випрямити свій хребет, боїться пустити з себе трохи животних соків. В добі героїзму, зусиль і жертв у нас не важиться більшість і на таке корисне для організму геройство, як відмова собі раз в місяць обіду на передплату.

Шекспіровому Гамлєтові являється дух замордованого батька, зраджує йому таємницю своєї смерти, вказує убийників і взиває сина покарати винних смерти батька. Гамлєт так перенимається

тією подією, що поспішно виймає нотес і записує собі волю батька, щоб про неї не забути!!! Справді безвольні Гамлєти громадяни, для яких треба місяця преси. А прямо не має з ким порівнати тих, що і на жовтень глухі. Доки наші Гамлєти не стануть під тим оглядом конквістадорами, — конквістадорами всіх перепон життя, що палять човна, щоб і не думати про поворот, що вміють виявити найбільші зусилля для поборення всіх труднощів, — доти даремні всі наші труди і заходи.

За жовтнем листопад, за місяцем преси, місяць визвольної боротьби. Листопад збанкротував тому саме, чому банкротує і жовтень. Гамлєти, а не конквістадори! Ось причина всіх неудач. Доки не осягнемо чинного білянсу жовтня, нема що й мріяти про листопад!

Редакція.

Хто не платить передплати, той пропавший для громадянства чоловік. Він сам себе кладе поза скобки громадянства, бо на нього не можна числити в жадних важніших громадянських починах.

В. Лімниченко.

Над твоїм кволим духом *).

Нераз я, наче лютий вихор, вився
Над твоїм, темний брате, кволим духом,
В якім увесь розгар в клубочок збився
Й не виявляв життя найменшим рухом.

І я тоді всі зриви молодечі
Зужив на те, щоби тебе рухнути,
Щоби ти міг двигнутися з нівечі! —
Ти ж не хотів ніщо про змаги й чути.

Я над тобою заломавши руки,
Приник і в твою мертвоту ввіссався,
А над моїм нутром гейнал розпуки,
Тоді, мов дзвін, дзвонив і колисався!

Я дихав всім життям на твої кости,
Щоби тебе з мертвого сну збудити,
А ти з нестями чи з лихої злости
Хотів мене за те нераз ще й бити.

І над твоїм леговищем я вився
Мов вихор з болю, з смутку та з печалі...
А ти увесь, мов пес, в клубочок звився
І непробудним сном мертвих спав далі.

---

*) Щоби звернути увагу нашого громадянства на недавно артистично видану цінну збірку поезій нашого співпрацівника В. Лімниченка „Дзвонять дзвони", містимо вибрані з неї отсі два вірші. РЕД.

В. Лімниченко.

Товпо!

Товпо! Товпо з туловищем гадюки,
Що вється мов людина в своїм сконі,
Коби ти знала, що за люті муки
Твій хитрий вид здійма' в мойому лоні!

Коби ти знала біль, що в мені родиш,
Тоді, як гнешся під ворожим плотом
І беззаконні чини з себе плодиш
Та все своє обмітуєш болотом!

Тоді, як хтось, що вперве показався,
Заволодів тебе своїм язиком
І так до тебе словом прилизався,
Що ти відразу йдеш за згубним криком!

Тоді, як хтось до тебе прилеститься
І твоє змінне серце так наврочить,
Що в нім уже ніяк не примоститься,
Ніяке слово, хоч би й як пророче!

Тоді мені нераз, товпо, здається,
Що крихота твоїх мінливих рухів
Це той щабель, що ним в верхи пробється
Усякий хам з-посеред очайдухів.

Товпо! Товпо в одну потугу злита,
Спрямована в одно русло походу!
Ти — мрія, ясним сонцем оповита,
Розпещена поетами народу.

Ти зроджена зі сну, що завжди сниться
Героям, лицарям і віщим духам,
Зі сну, що й на Вкраїні ще здійсниться,
Як не тобі, то твоїм дітям, внукам.

Той сон, кривавий сон борців, що впали,
Щоби тебе в одну потугу збити
І тхнути в твого духа ідеали —
Буде його, мов молот, бити й бити!..

І буде, мов яке прокляття,
Всі стрижні з тебе ніби виїдати,
Аж доки в тобі всі, як рідні браття,
Одним ладом пічнуть іти й змагати!

І доки в тобі буде злоба тліти
Й не даш себе в одно русло скликати,
То доти будуть твої рідні діти,
Мов сироти, в своїй землі блукати!

Богдан Лепкий.

Тиха ніч.

1.

Тиха ніч. Самітно в хаті.
Місяць сипле блеск перлистий.
В серці, наче на варстаті
Витчу килим узористий.

Мов тоті нитки шовкові
Навиваються на мотки
І розмови довгі—довгі
Й зустрічі такі короткі.

2.

Блідий, невисловлений жах
На нецілованих устах,
І недоспівані пісні
В невідомій далечині, —
немов у сні.

Танок розмріяних бажáнь,
Що поринають в чорну хлань,
Минулі й невернуті дні
І невмолиме слово „ні!“ —
немов у сні.

3.

Рожева хмарка на блакіті
Під вечір тихий, теплий, в літі,
Остання пісонька пташини,
Заки від нас в вирій відлине,
Остання мрія про світи
Нові й невідомі, це — ти!

Осип К. Лінкольн.

Подружжя.

(Переклад з анґл.)

Пані Люрелія Еллі виймила з печі пляцок з борівками і поставила його з боку плити. Пляцок вдався надзвичайно. Скірка була бронзова і круха, маса пурпурова і сочиста: направду дуже добрий пляцок. Але хоч добрий, не був за добрий для Обеда. Ніщо не могло бути надто добре для такого мужа, як Обед Еллі.

Панство Еллі побралися щойно перед місяцем. Люрелія приїхала з Капе Ан до Капе Код, щоби обняти місце господині

й особи до товариства у пані Белєй в Труме. Першого вересня з приводу свята Люрелія мала вільний день і пішла на ярмарок до Остабль. Те саме зробила щонайменше половина мешканців Труме. На ярмарку Люрелія цілком самітна серед великого натовпу людей, пристанула перед будою, в якій можна було за пять центів кинути три перстені на вбиті в дошку кілки. Кілки були назначені числами. Якщо хто мав щастя, або був досить зручний і кинув перстень на кілок, діставав фант. Фанти були більше або менше вартісні, одначе переважно не надто коштовні.

— Сюди, сюди, панове і пані! — верещав. — Сюди ходіть! Кидайте і ціляйте! Правдивий, ґварантований фант жде кожного. Глядіть лиш, панове і пані, глядіть! Ось австралійські, масивні, ніклеві, сріблом политі шпильки до краватки! Колісцята до сервет „Ню-Єрзей“ з правдивої слоневої кости! Автентичні гребені „Аляска“ для пань, зі всадженими брилянтами! Три рази за пять центів, за пів десятки, за 5 центів! Кидайте, ціляйте!

Люрелія зауважила, що хоч багато осіб кидало, мало кому удалося влучити. Нараз якийсь новий чоловік положив 5 центів. Видно рішив спробувати щастя.

Люрелія звернула увагу на зверхній вигляд того чоловіка. Був сильної будови, широкий в плечах, смаглявий, мав на собі ясносиній одяг з мосяжними ґузиками і синявою спортовою шапкою. Так, як і вона, отже навпаки як більшість людей на ярмарку, виглядав на самітного. Люрелія задумала перед тим іти дальше, але тепер задержалася, щоби побачити, як йому вдасться проба.

Два перстені впали близько себе, одначе хибили. Зате третій докладно завис на кілку. Чоловік з червоним обличчям підніс в гору оба рукави: червоний і білий.

— Дивіть — гукнув — дивіть! Той пан влучив на число 32 і виграє правдивий дамський гребінь „Аляска“ зі всадженими брилянтами! Положив 5 центів, а бере щонайменше 100 долярів. Бачите, панство! То є правдива „Аляска“. Чи маю його вручити вам, чи може ваша жінка зараз його вложить, щоби всі могли подивляти.

Люрелія стояла побіч щасливця. Чоловік з червоним обличчям драматичним рухом подав їй гребінь. Сильно почервоніла. Видці доглупались, що зайшла помилка і вибухли сміхом. Люрелія спішно відійшла. По хвилі почула, що хтось діткнув її плеча. Чоловік з широкими плечима, в ясносинім одязі ішов за нею. Здавалося, що є заженований не менше від неї.

— Прошу п-пані — гикав — я... хотів би, щоби пані то взяли. Я... я дуже хотів би, щоби пані то мали. Я є самітний, і та річ є мені цілком непотрібна, направду.

Люрелія випрямилася. Люрелія була жінкою дуже примірною, яка через тридцять літ свойого життя не фліртувала ані разу. А що була дуже очитана, то знала докладно, що і як слід відповідати.

— Пане! — закликала.

— Так, прошу пані — відповів мужчина, скидаючи шапку.

— Я хотів би, щоби пані те взяли. Той фацет є дурнем і, якщо пані собі бажають, зібю його на квасне яблоко. Чи маю то зробити?

Люрелія нагло стратила самопевність.

— Ох, ні! — кликнула.

— Зроблю то, якщо пані скажуть. То є нумер і його треба спарити. Але... але я направду хочу, щоби пані взяли ту річ. То гарно виглядало би на пани, а... а я не маю нікого, кому міг би дати, Я є тут чужинцем. Візьмуть пані, добре? Я... я не маю на думці нічого злого...

Люрелія глянула на нього. Був то чоловік в її віку, може старший. Мав рішуче дуже чесний вигляд обличчя. Червонівся і щонайменше не був подібний до тих зухвалих завойовників жінок, про котрих так багато читала в своїх улюблених романсах.

Завагалася... і... від того почався її власний романс.

Заки вернула того вечора до Турме, довідалася багато подробиць, що торкалися чоловіка в ясносинім убранню: називався Обед Еллі, був нежонатий, замолоду пливав по морю, потім важко працював на суші в ріжних фахах; тепер мав місце дозорця в великім готелі Оргам. Впродовж літа під його опікою була пристань лодок, але тепер, по скінченім сезоні, мав більше вільного часу. — „Пенсію — додав задоволено — маю завсіди однакову, і літом, і зимою". Був републиканцем і обезпечив своє життя на дві тисячі долярів. Був цілком самітний на світі — так само, як Люрелія.

Оглянули разом домове птацтво й інші звірята на ярмарку. Він почастував її обідом, ледами, содовою водою й ячмінним цукром. Потім приглядалися перегонам і летові бальонів. При прощанні з нею на залізничім двірці заявив, що має самохід і, якщо вона не буде мати нічого проти того, то він дуже хотів би заїхати по неї котрогонебудь дня і забрати її на прохід.

Слідуючої суботи по обіді заїхав. Прохід був дуже приємний. Малий самохід тріщав і підскакував, але йшов. По тижневі приїхав знову, приїхав ще два рази наступного тижня, а по місяцеві запропонував заключити подружжя. Тоді то Люрелія оповіла про свої попередні любовні справи. Як мала вісімнадцять літ, була заручена з власником білярдового заведення. Одначе зірвала те нареченство.

— Довідалася я — говорила, стрясаючись — що був піяком. Ніколи мені про те не говорив, але одного разу побачила я його пяним. Пив „whisky", але як не міг її дістати, пив „Jamaica gigner". Був арештований і сидів під ключем два чи три рази. Якщо би мені був про те сказав, напевно була б я йому простила, бо була я молода й мало свідома. Але він мені нічого не сказав, і того не могла я йому простити. Длятого саме говорю про те вам. Про такі речі треба говорити перед слюбом, а не по слюбі. Не повинно бути жадних таємниць перед мужем, чи жінкою. Читала я багато про людей, що побиралися, скриваючи своє минуле. Крім нещастя ніколи нічого з того не було. Якщо ви маєте яке „минуле" в своїм житті, то тепер саме треба мені про те оповісти.

— Очевидно — радо згодився Обед. — Отже як, панно Люреліо? Вийдете за мене?

Люрелія відповіла, що овшім, отже по шістьох тижнях побралися. Люрелія приїхала до Оргам і замешкала в малім дімку за готелем. В тій хвилі найщасливіша між жінками пекла пляцок з борівками, бо був то улюблений присмак мужа.

Пляцок був упечений. Люрелія накрила стіл в їдальні і станула в кухонних дверях, щоби побачити, чи вже надходить муж. Мужа не побачила, а натомість побачила якогось мущину з підозрілим виглядом, що йшов через подвіря в напрямі дому. З одягу, капелюха і необголеного обличчя рішила, що то напевно якийсь волоцюга. Волоцюгів Люрелія не боялася і спитала прихожого, чого собі бажає.

— Пані — відповів запитаний — чи тут мешкає якийсь Еллі?

— Пан Обед Еллі мешкає тут — відповіла Люрелія, але в тій хвилі нема його вдома. Я є пані Еллі.

Волоцюга кивнув головою.

— Сказали мені, що тут мешкає — завважив. — Отже я подумав собі: зайду, щоби з ним побачитися. Отже ви є його жінкою, га? Нічого не знав я, що Обед оженився.

Люрелія дивилася на нього уважно: докладне оглянення його постави не вплинуло на зміну її попередньої оцінки.

— Чи хочете конечно бачити мужа? — спитала. — Може я можу чим служити?

Приходень усміхнувся, вишкірюючи зуби.

— Думаю, що так — відказав. — Хочу, щоправда, бачитися з Обедом, але наразі ви мені вистарчите. Не ведеться мені, можна сказати, що зовсім мені не ведеться. Від тижня не їв я ані разу, як слід. Знаю, що Обед, якщо б тут був, не відмовив би мені напевно — памятаючи на давні часи.

Люрелія вагалася. Чоловік той не виглядає на приятеля її мужа, але нещастя може стрінути кожного.

— Увійдіть і сідайте — сказала вкінці. Волоцюга увійшов до чистенької як шкло, кухні і сів на однім зі щойно вишорованих крісел. Розглянувся довкруги, заложив ногу на ногу (штани мав брудні й обдерті) і шморгнув носом.

— Га — завважив весело — той пляцок гарно пахне.

Люрелія удала, що не чує.

— Можу вам дати трохи мяса на зимно і хліба з маслом — сказала холодно. — Хочете?

Гість засміявся.

— І кавалок того пляцка, так?

— Що то, то ні. Той пляцок є для мого мужа. Якщо мясо хліб і філіжанка чаю не вистарчить вам, то...

— Але ж овшім, вистарчить мені цілковито, коби тільки було всего багато. Зобачите, як я до того заберуся. Лишень давайте.

Люрелія наповнила таріль і поставила його разом з філіжанкою чаю на кухоннім столі.

— То ви знали давніше Обеда? А як ви називаєтеся?

Волоцюга знову вишкірив зуби, як лиш можна було вишкірити, маючи уста повні їди.

— Називаюся Дуґан — говорив — Міке Дуґан, хоч звичайно називають мене інакше. Маєте більше чаю?

Люрелія налляла щераз філіжанку.

— Де ж ви пізналися з моїм мужем? — запитала.

— О, там, в па... у вязниці, хотів я сказати.

Філіжанка не випала, щоправда, з рук Люрелії, але не багато до того бракувало.

— У вязниці? — закликала. — Що? В якій вязниці?

— У вязниці в Остабль, очевидно. В тих сторонах нема іншої. Обед і я були ми там в тім самім часі.

Люрелія дуже осторожно поставила чайник на плиті. Потім підійшла до вікна і вдавала, що виглядає крізь нього. Чоловік, що сидів при столі, не дивився на неї — надто був занятий їдою. Люрелія стояла при вікні кілька мінут, звернена до гостя плечима. Коли зачала говорити, не відверталася, з боязни, щоби він не завважив, як дуже збліла. Старалася говорити дуже спокійно.

— Коли то було? — спитала.

— Га? О, не памятаю. З чотири роки тому хіба. Якжеж там буде з тим маслом?

Люрелія поставила таріль з маслом побіч нього.

— Ви і... мій чоловік були у... вязниці чотири роки тому?

— А як же!

— Що... чому він там був?

— Га? Чому? З тої самої причини, що і всі інші. Потребував певне монети. Чи ніколи вам про те не говорив?

Хотіла плакати, одначе пробувала усміхатися.

— Очевидно, що говорив мені — потвердила мужно. Він... він завсіди говорить мені про все.

— Чи так, га? То раз! Га, га! Про все вам говорить? То добре, то дуже добре. А чи говорив вам, пані, про мене?

— Ні. Пощо мав би говорити?

— А чому ні? Певне забув. Хоч не повинен був забути про мене. Ми бачилися часто через ті два тижні.

— Чи він... чи ви були там за крадіж?

— Я? Ніщо подібного! Рум був моєю згубою, так само як багатьох інших. Ге, А як же!

— Як довго був там Еллі?

— Не знаю. Щось коло року хіба. Не бачив я його від того часу. Звільнився на тиждень перед тим, нім мене випущено. На стежці коло бічних дверей далися чути чиїсь кроки. Люрелія здригнулась.

— Лишіться тут! — сказала приказуючим голосом — Не виходіть і не рушайтеся. Мій муж надходить. Зробимо йому несподіванку.

І вийшла скоро до їдальні, замикаючи за собою двері до кухні. Кроки зближалися. Бічні двері, ті від сторони стежки, отворилися, і увійшов Обед.

— Но, стара! — закликав весело. — Обід готов? Не спізнився я? Маю надію, що ні. Що? Що тобі сталося?

Люрелія стояла перед ним бліда й дрижала, але була рішуча.

— Обед, — сказала — сідай! Обід буде готовий за хвилю. Хочу з тобою поговорити про щось.

— Поговорити зі мною? — повторив. — На Бога, що сталося? Чи корова здохла?

— Ні... о! Не смійся. Мені щонайменше не є весело в тій хвилі... Обед, чи пригадуєш собі той день, коли ти мене просив, щоби я вийшла за тебе замуж?

— Но знаєш! Як можеш припускати, що міг би я про те забути. То був найщасливіший день в моїм життю? Чому...

— Пожди! Обед, питалася я тоді тебе, чи... чи маєш за собою минуле.

— Що?

— Минувшину. Якусь таємницю, про яку ти мені не говорив. Відповів ти, що ні. Питаюся тепер тебе ще раз, чи маєш?

Обед дивився на жінку зі здивованням.

— Чи маєш? — повторила.

Що...? Слухай... Ні, очевидно, не маю.

— Обед... ах, не говори неправди. Не могла би я тобі ніколи простити, якщо би ти мовив неправду.

— Неправду? Тобі неправду? Хто сказав, що я говорю тобі неправду? Я йому сейчас карчило скручу!

— Пожди! Сиди спокійно! Обед, чи був ти у вязниці в Остабль.

Обед завагався. По хвилі почервонів.

— О... о... був — признався. — Але не сидів...

— Чекай! Не рушайся. Був ти там і... і нічого мені про те не сказав?

— Ну так, правда, не сказав. Бачиш, було мені якби дещо соромно і зрештою... то не було нiщо важного властиво.

— Ніщо важного? Ох, як можеш говорити щось подібного! Чи знав ти чоловіка, що називався — як же він називався — Дуґан?

— Дуґан? Знав, а як же. То був нумер, типовий волоцюга. Сидів за те, що впився, порозбивав вікна, взагалі за шкандал. А як же, знав я його. Якийсь час мав я тільки його під своєю опікою. Дійшли ми з ним навіть до свого роду приязни. Бути сторожем в такій дірі, як Остабль, не було дуже приємно і чоловікові хотілося часами з кимсь поговорити. Шериф *) приходив тільки часами на хвилю, отже...

— Чекай! О, чекай! Був ти сторожем вязничним?

— А так! Думаю, що може повинен був тоді сказати про те, Люреліо. Але бачиш, як говорив я, було мені чомусь соромно. То не була добра посада; взяв я її, бо мати була хора — було

*) **Начальний урядник окружної адміністрації.**

то якраз перед її смертю. Варстат будови лодок, в котрім я перед тим працював, замкнули, а мені треба було грошей. Встид мені було говорити про ту посаду і тому, що мене звідтіля викинули. Задля політики. Джім Леґгорн був шерифом і вигриз мене відти, щоби дати місце демократові, бо він сам був демократ. То була одинока в моїм житті посада, з котрої мене викинули. Прикро мені, що я тобі про те не сказав, Люреліо, але... Га? Але звідки ти довідалася про вязницю і про того волоцюгу Дуґана?

Люрелія нічого не відповіла і вийшла скоро до кухні, замикаючи двері за собою. Кухня була порожна, порожні були тарілки, порожний був чайник на столі. Порожне було крісло, на котрім сидів гість. Теж порожною була поличка над плитою, на котрій стояв перед тим пляцок з борівками.

По хвилі Люрелія ввійшла до їдальні. Похилилася над мужем і обняла його за шию.

— Обед! — сказала, сміючись і плачучи одночасно. — Обед, є мені дуже прикро, але не будеш мати нині на обід пляцка з борівками. Я...

— Пляцок з борівками? — перервав муж. — Хто говорить про пляцок з борівками. Хотів би я взагалі знати...

— Так, так, коханий, очевидно. Розповім тобі все потім. Але передовсім хочу тобі сказати, що мені дуже прикро з приводу того пляцка. Я... я тобі спечу два пляцки на вечеру і, якщо схочеш, будеш міг зїсти оба...

Веѕа.

Херсон.

(Спомин).

Крізь прірву літ прилинули мов сон:
Степи, поля, і квіття аромати —
Зпомежи плавнів виринув Херсон —
З-над Лиману прилинув рев гарматній.

Вже мають хоругви з дахів — вікон —
Мов сніжинки летять пахучі квіти —
Пишається у райдузі фонтан —
На вежах грають дзвони — плещуть діти.

Минає ніч грози — втиха стихія —
Сходяче сонце бані золотить —
Всміхається Херсон, неначе мрія.

І оживає спомин давніх літ —
В душі народжується знов надія —
Дніпро співа кривавий заповіт.

12/I. 1933 р.

З творчости молодих.

Ярослаав Сірецький.

Тризна.

(Святій памяті героїв-мучеників, що померли голодовою смертю на Україні).

Вернув з похорону.

Ніби лекше стало, вільніше. Не буде зранку до ночі над головою крякати, а в ночі через сон жибоніти беззубим ротом:

— Їсти...

— Їсти!!. У-у-ух... Їсти... Мама. Все жаль... Їсти... Та хіба ж він їв? Нині, вчора, чи хоч би тиждень тому?

Їсти... Хто нині їсть? Кору їли! Тай тієї вже не знайдеш. Дерева звяли, висохли в літній жарі, лише червоні конарі сторчать гей трупи... А тих щораз більше.

Запустив довгі, висохлі пальці у волосся, підпер холодний мисник, аж задзвонило в нім щось жалібно.

— Тю!

Гине народ. Казали, під церквою місця нема. Для мами знайшов ще куток, більше годі. Тай нащо?

Не везуть вже ховати... Андрієві діти померли, дома спрятав.

Семенову маму не ховали, бігали по голові думки... Задумався.

— Зїли!!! — мов обухом вдарило щось хору голову. Маму, чуєш?!..

Боже!

— А він, товклося в голові. Він? Всіх вже відніс. Нема нікого. Тільки він і смерть...

— А сонце? Хіба ж то сонце?! Ніби кров розливає по землі, не світить...

— — — — — — — — — — —

Ледви дотягнувся до сухої грушки. Жадібно кинувся до неї. Скрипіли зуби в сухім дереві, дерло в горлі, харчало в грудях...

Ще! Ще!!.

І нова сила, новий біль.

— Іване, що ти?.. заговорило з-за тину.

— Іване!

-- ? — Два розжарені вугілля несвідомо вдивились перед себе.

— Іване, стямся!

— Чого тобі?

— Хочеш їсти?.

— Їсти, їсти!!..

— Ходи! Не відійшися. Маємо, врадили...

Живіше заграли очі.

— Ходи ж!

Похилим тином поплили дві тіні.

— — — — — — — — — — —

Біля церкви горіла ватра. Заносило печеним мясом... Кругом гурток людей.

О-о-о-о, розширюються ніздря...

— Семене, брате, любязно горнувся Іван...

— Добре?

— Добре.., Дай ще! — хвалив Іван..

— Іване, глянь, що діється з Ложненком, перебрав... А чорненкові горіючі очі потахли, на білому лиці набігли жили. Хвилю, здавалося, витягається вдоволений; а там — застогнав, заколибався і повалився до долу... Старим лахміттям посунув огонь...

— Ратуймо, Іване...

А в його очах счорнів огонь, здавило за горло. Ще хвилю дивився в очі Семенові... А на плечі вже клався невидний тягар, пригнув високу стать.

— Іване...

А Іван мертвий зсунувся Семенові до ніг...

— — — — — — — — — — —

Сонце розливало по землі кров...

15.2 1931.

Ярема Баркас.

Куди, куди тепер мені
Як, де тебе зустріти?
Слова — в далекій, срібній млі,
Сліди — змів злющий вітер.

Кому розкрию серця біль,
Палкий, безмилосердний?
Кругом — імла осінніх піль,
Кріслаті в смутку верби.

Кругом важких отара хмар,
Тривожний шелест лугу —
Кому розкрить сердешний жар,
Свою пекучу тугу?

Куди, куди тепер мені,
Як, де тебе зустріти?
Слова — в далекій сірій млі,
Сліди ж усі змів вітер.

Улас Самчук.

Волинь.*)

Тоді він почав майструвати сам собі коньки деревяні. Але скільки він не мучився, нічого з того путнього не вийшло .. Мати зібрала всі ті стругани і повкидала в піч... Що робити? Просити Василя? Але Василь ніколи нічого не робить задурно... Він завше вимагав за свою роботу плати... А що йому Володько дасть?.. Хіба ті копійки, що назбірав за свята?.. Ну, він поміркує...

Другим, що його особливо притягало — млин. Правда тепер зима, холоднеча... Дядьки-завізники не сидять вже де попало, на морозі, по каменях, по колодах... Ні. Але тепер вони чекають своєї черги в „хатині".

Хатина та виглядає особливо. Це не звичайна собі хатина... Це темна, метрів два з половиною довга і зо два широка будочка, з одним маленьким закуреним димом віконечком, без помосту, а висока, що добрий дядько, якраз лисиною в стелю впирався, як входив.

Але в ній завжди повно дядьків. Одні лежать на голих дошках попід стінами. Інші сидять. По середині вічно на червоно розжарена чавунна грубка. На ній гріють дядьки свої „сніданки". Коло неї прикурюють цигарки, люльки. А курять всі багато і все міцну смердячу махру. Від диму в хатині світу не видно, але тепло досить.

Хай там знадвору який хоче мороз, у хатині парня, хоч роздягайся.

І от Володько був тут майже щоденним постійним гостем. Завізники одні відходили, другі приходили, один Володько не мінявся. Вічне тут сторчить. Вічне уважно слухає, підшморгуючи носом. Він до того зжився з обстановою хатини, що йому нічого іншого й не хотілось...

Дядьки, значить, сидять, гуторять, часто регочуть всі, курять, спльовують і обовязково хтось оповідає... Були до цього справжніми майстрами.

Одноокий Трохим — син Івана Гуца... Старий Середа, що був колись злодієм і ховаючись від самосуду громади, підрізав собі горлянку. Так і звався — Середа-Зарізаний. Дід Кошіль, лисий, білий з довгечою бородою. Олійник... Ще до недавна бував тут старий Ровіцький, який на Турецькій війні в 77 та 8-роках, був... Цей оповідав... Цей знав того... Він завжди так і починав: „Коли я в 77 та 8 році на Турецькій війні був, то..." і почне, і почне. Доходив нераз до червоного коліна. Кажуть брехав багато, але всі слухали охоче. Мав він багато справ з „нечистою силою"...

Оповідає: — Раз, каже... А це було перед зимним Миколою, саме перші хуртовини закрутили... Робив я тоді у чеха Шалти. Трачку різали... А людина з Шалти нічого собі. Випити любив,

*) Гл. „Дзвони" чч. 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 12 1932.; 1, 4, 6-7, і 8-9 1933.

поговорити також... Ріжемо, стал'-бути, цілий день а вечором до дому... А мені, звісно, до дому верстов шість через поля... Та Шалта знає це... Прийде: — а ходім но, пане Ровіцький, та погріємся...

— Ну ходім, пане Шалто... Зайдем, стал'-бути до Веселого — отам, де чеська гулянка... Ну зразу по пиві, а пиво там звісно... Гульченського бровару... Знаєте?

— Чому б не знати — відповідає котрийсь з дядьків.

— Ну, ото ж... По первах пиво, далі на чарочку перейдем... Я, стал'-бути, оповідаю, Шалта слуха, та підлива, слуха та підлива... І не раз бувало, значить, випємо нічого собі... Але пили з розумом... Не то, щоб там наджорився тай хвантазії які... Боронь Боже... Вийдем од Веселого, верстви чотири до дому зайдеш, жінку часом вибєш... А жінка моя канааалія... Коли не прийди, то з хлопцем застанеш... Закортіло, стал'-бути молодої... Але що діставала від мене то діставала... Око одно викрушив, тепер хай казиться...

І Ровіцький згадавши про жінку (болюче місце) на хвильку втихне, люльку потягне, сплюне...

...Одного разу, продовжує... Засидівся з Шалтою так мало не до перших півнів... Вийшов на двір... А в полі — метее... Світу не видно... А при мені сокира... Чи йти, чи не йти? Піду — думаю. Хай йому частець... Ото як йдеш на доброму підпитку, завжди тебе „нечиста сила“ водить... Завжди то відьма яка... То вовкулак, то панич... А цього вечора, стал'-бути, панича зустрів... Як вийшов, різал-ма в поле... Став, розглянув... Пан, думаю... Це буде навпрост до Андрущеківських займиськів... А там виборхаюсь на дорогу і вже дійду... Значить вирішив і пішов... Йду я, стал'-бути, йду!.. Йду я, йду... Тьху, що за напасть якась... Поле, поле і поле... А сніг глибокий... А мете, просто хоч плач... Вже й займища мали б бути, а тут навкруги хоч в морду дай... Аж то нарешті... Щоб ви думали?..

Тут дядьки піднімають голови і роблять великі очі, а Ровіцький навмисне лишає маленьку павзу...

...Дивлюсь, знаєте: Черешенька..!

— От-тобі й маєш — в один голос дядьки... Де черешенька, а де Андрущиківські займиська...

— Ото ж бо й є... То ж там, знаєте... Торік знайшли ж там нашого Миколу замерзлим... Позаторік завіяло там Корчака Панаса, церковного старости зятя, геть з кіньми, саньми і мукою... Їхав до млина...

Там і Ляша, як знаєте, завше „водило“, поки до банти не довело... Кажуть, бувало, як їде від своєї коханої з Верховеччини, так цілу ніч проїздить навколо черешеньки, а все до дому не попаде...

— Ну, думаю... Стал'-бути, „плохо дєло“. Що його робити? Воно то, як 1877 і 8-роках, на Турецькій війні був, то траплялося і гірше... Та що тоді... Тоді я був молодий, здоровий, кров ще грала... А тепер пройшов від Веселого до черешеньки і вже

дихавиця почала грати, ноги не слухають... Кашель душить... Коклюш мав такий, що як зайшовсь, — ледь на ногах втримався... А коли викашлявся, вже думаю, куди б його, в яку сторону, від черешеньки вдатись, оглянувся...

Господи... Коло мене панич... Тьху! ти, думаю... І де ти тут взявся? — А він стоїть, регоче... Одягнений делікатно... Храк, котволок на голові...

— Куди ви, дядьку, йдете? — питає, стал'-бути...

Я глянув на нього, подививсь...

— А тобі, кажу, що? Йдеш собі, чоловіче, куди, то йди... І роблю, знаєте, вигляд, ніби то не знаю, хто він...

— Та я, каже, також йду... Підем разом...

— А куди ж ти йдеш?.. питаю...

— Десь, каже, до села... Зблукав от... А чому ви, каже, оту сокириську дричите... І так ледви ноги тягнете...

...Ааа, різал'-ма, думаю... Злякався... Знаєте, „нечиста сила" сталі боїться.

— Ні, кажу. Нічого... Я вже якось донесу.

І, значить, йдемо... Без дороги, без сліду... Отак, куди очі бачать. Борхаємось снігом, з вітром боремось... Панич мій цигарку закурив і мені дає...

Ні, кажу. Дякую. Не вживаю... Я курю люльку...

Розпитує, стал'-бути, де був, що робив. Я відповідаю.

Але тут я покметив, що мій панич весь час спихає мене з дороги. Все в право та в право... І пройшли ми, значить, отак з годину... Став я, щоб оглянутись, знайти себе... Коли гляну — а ми коло черешеньки... Тьху! Свят-свят-свят!.. Е кажу, паничу!.. Краще воно буде, коли ти собі підеш своєю дорогою, а я своєю... А то їй-бого перехрещусь...

От не гріх, що божусь. А він капосний став і реготить...

— Геть! кажу, поки ще не розізливсь. Думаєш, не знаю, хто ти такий?

— Не сердься, дядьку... Я вже вас не займатиму... Підем, я вже вас проведу до дому...

— А не зведеш?..

— Їй-бого ні...

— А не брешеш?..

— Ні, каже клятий...

— Ну то ходім... Але як тільки що, то одразу похрещу і все... Гляди мені...

І пішли... Йдем, ми йдем. Йдем, ми йдем... З мене вже піт цюрком... Ноги ж, хоч відкинь... І де б ви думали, ми опинилися? Під Горою... Коло каміньоломень... Якраз, знаєте, зійшли над мій карєр... А я там глибоку печеру вигріб...

— Та куди ж ти мене, нечість проклята, завів?.. Аа... і тільки хотів руку піднести, щоб похрестити, а він як трісне мене по мармузі... Так, знаєте, судонув, що я й не счувся, як полетів просто в печеру... То ще щастя, що снігом її занесло... А то б розбився... А він, чортяка, тільки в долоні заплескав, зареготав і зник...

Лежу я, значить, весь з головою в снігу. В голові чую, щось перевертається... Прислухаю, а на Ровіцькому хуторі півні співають...

— Аа, хвала Богу! — кажу. Зняв я шапку і перехрестився, та почав поволі рухатися.

Треба, думаю, якось з того снігу вилізти...

Борхавсь, борхавсь... Мучивсь, мучивсь — і виліз...

Але сокири так і не знайшов. Відлетіла кудись і кат-зна, де ділась...

Отаке то було. О, та „нечиста сила“ не одного зведе — закінчує своє оповідання... А дядьки слухають, підтакують і у кожного вже готове подібне оповідання і кожний рветься почати: — А зі мною, знаєте, трапилось раз таке...

...і пішло, і пішло... І так день, ніч і безконечно... Ровіцького старого так таки й „завела“ ота „нечиста сила“, бо йдучи одного разу з „трактиру“, що на казьонній часті, якимсь чином опинився у вікні... Вікна це неабиякі речі. Рідко вони тепер трапляються, але як попадеш туди — пиши, пропало... Засмокчи драглина, затягне, а тоді й костей не знайдеш. Одно таке вікно було у Хвадя старого — Мартинового батька — на займіську. Багно, а в багні безодня.,. Оце й вікно... Туди то „завела нечиста сила“ старого Ровіцького... Розказують, що Хвадів наймит Юченьо, напуваючи коло креничини в досвіта коні, чув, що у вікні щось ніби стогнало... Але він чим дужче тікав, бо хоча був досвідок, але нечистий завше може по багнищах гуляти...

Таких речей Володько не слухав, а жер. Оповідали тут досить і про діда Юхима і про стару Улітку, що кицькою чорною перекидалася і відбирала господиням молоко у корів. І про вішальника Ляша, як то він з висолопяним язиком та посторонком на шиї „приходив“, по горищі шугав і лякав людей.

Всьому цьому, розуміється, вірилось. Все це передавалось від пококіння в покоління, з хати в хату, перекручувалось, прикрашувалось, з маленької речі, як то тітка Домаха застали у свому хліві сивого кота, робилась чорна кицька, з кицьки стара Улітка, з Улітки відьма, а її старий, що одного разу йдучи пяний ще не з „трахтиру“, а — шинку, замість додому попав на кладовисько і там під каплицею на цвинтарі переночував; після цього випадку став відьмаком, який по могилах серед ночі якісь особливі квітки зриває і з того робить Улітка чари... Захаркова Вівдя божилась і клялася, що сама бачила, як Варпон у досвіта з могилок йшов. Це бачив також манастирський німий свинар...

Але то було зимою. І як він там міг квітки збірати, так знала це тільки Захаркова Вівдя та німий свинар.

Одного разу, якийсь дядько (Володько його ніколи ще у млині не бачив) почав про старовину оповідати. Почав здалека: „Земля, каже наша стара древня. Люд наш тут спокон віку живе. Ще перед татарами (а це всі знають. Про це „Татарські ями“ по яругах свідчать) були тут наші селеща. Були свої князі, замки... Пізніше Князь Острожський, знаєте отой замок у Острозі?

Ото ж... Так Князь Острожський всім цім краєм володів. Кажуть навіть школи були. Кажуть, що й він манастир побудував... Буцім то, кажуть, воював він з якимись дикими племенами, полонених набрав і оту гору, що на ній манастир, невільники висипали...Там ще і колодязь є... Він є двадцять пять аршин глибокий і пять широкий. Глибина одної води пять аршин. Так отой колодязь не копали, а обмуровували та обсипали землею. Висипали такий горб, поробили мурі... Виставили манастир... Підземні ходи поробили. І Дермань наш тоді повстав...

А був тоді навколо ліс непроходимий. У лісі яри, пригірки, багнища, вікна. Розказують, буцім то, коли князь Острожський місце собі на манастир вибірав, то заїхав аж сюди, де тепер стоїть там млин коло Яна. Там і памятник стоїть під липами. Знаєте ж?... Ну, то-то... Пан, кажуть, їде, значить, пан на коні... Доріжка вузенька, лісом, значить... Були з ним і отроки, та тих десь нечиста рознесла. Звісно, як молодь. Десь забарились, чи що... А князь, значиться, їде сам...Та що був за день зморений, так їдучи задрімав. І тут враз, вискакує на нього здоровенький дик. — Кінь шарпнувся і князь ледь - ледь не полетів на землю, але на щастя через дорогу звішувала свої віти здоровенна липа... Одна гіля, значить, перевісилась геть над саму дорогу, так, що верхівець і головою дістане... І саме в той мент був князь під тією гілею... Мимохідь падаючи підняв він руки і згрібнув за гілю... Таким чином дістався він на липу, сів на гілі і каже... — Ох, гірке те було дрімання... Хай каже, на цьому місці повстане селище... Хай зникне ліс, звірина. Хай живуть працьовиті люди, а щоб мали вони де Господа Бога славити, збудую їм манастир.

І так сталося. І назвав князь те місце „Дремання", а з цього перейшло згодом на Дремань, а після Дермань... Ніби то в дзвінниці, яка уже кілька століть стоїть у нас, є давні сховища ріжніх паперів. Є там старі, старі записи... І все це ніби виписане, про все це оповідає живе слово.

А скільки тут лісів було навкруги... Ані яруги. Ані ріки, багна... Все це старе — престаре... Сива давнина положила свою печатку навіть на наше небо... І люд наш давний якийсь, не сьогоднішній. Мурі наших замків грубі, тяжечі. Вони свідчать про ту велику нашу минулість, якої ми, діти, не можемо назад привернути...

І каже дядько: — Народ наш, як бачите, дрібнявіє... Народ наш, коли тільки почав робити панщину, коли тільки зігнув раз шию в долю, так і залишився невільником.

Вже давно скасовано панщину. Скоро сотня років проповзла над нами, а ми все такі ж, як і були. Спокійні, похмурі, повільні. Нас не цікавить, ані наша минулість, ані наша будуччина. Жили ми в лісах. Дерли мед по липах. Били звіра. Ловили рибу і платили, невідомо кому, податки.

Прийшли нові часи... Ліси наші пожерла машина. Безліч наплодилося народу. Де тільки була латка доброго поля, скрізь

бачиш села, села і села. Бувало то, як їдеш до Острога, так один шлях, ліс і більше нічого. Сьогодні там самі хуторі. А візьміть сюди, на захід сонця. До Будаража, до Мостів, до Шумавки, Кремянця. Знаєте, що то було перед кількома десятками? Знаєте, що то був ліс та вовк і злодій. Сьогодні, ще деякий шмат лісу лишився, але хіба тому толк, який порядок?... Рубається, нищиться. Самі корчунки. А що то буде за десять літ? Ну, звісно... Кому то наших багацтв шкода? Хто хоче, то й господарить, — москаль, жид, тільки не наш мужик... Яканебудь княжна Андрейова... Граф Грох-Грохольський, Димідов, Сангушко, гандляр Таксар, Гронфельд... — бачите хто у нас господарі...

— Тото! — похитують головами дядьки.

А Володько слухає та міркує: — тому то й наші тато мусять в ліс по дрова в ночі їхати... Треба було на корито свиням кусок стовбура... Тато мусіли в ночі, в замітіль, коли побережник сидить в конторі, до лісу йти, мучитись, рубати... Бо свині корита потрібують... А ліс той, думає Володько, на нашому стоїть.

І він переходить в думці далі. Згадує бородатого діда Кошіля, як то він сміється... Як то він гарячими коржиками з медом та огірком його вгощав... Хм... Коли той сміється, то щоки його надуваються і червоніють. Подібний він на св. чудотворця Миколу. — Це побережник нашого лісу, а Лісовський, що має дванадцятеро дітей, також... Тому то тато Кошіля завше радо витають... Тому то з Лісовським дуже щиро про Бога, про війну, ріжню старовину оповідають... А Лісовський стане, ноги розкарачить, подригує колінами: — Ну, воно „конєшно“. Єслі, таксказать, „примєром“, одним словом, то надано в древності лісу було скольки хатіш... Ідь бери, рубай... Ну-да, ну-да! — каже батько... Воно, трасця-ма і тепер його ще не брак... Кебто його не так нищили... Кебто, скажемо, був господар до нього... А то що?.. Таксар? Жид, здира. Йому аби більше тисячок збити. Он у Острозі свій банок відчинив... А ми то що?...

Лісовський підтакує головою, подригує колінами, випє одну, другу чарку, йому посиніє ніс; заспіває він якусь розтяжну польську пісню... Володько слів її не розумів, але знав, що Лісовський поляк. Знав це і батько, але Лісовський нямагався говорити по кацапськи... Оте його „конєшно“ за кожним словом, так що Володько казав Стахові: — Ти „конєшно“... Слухай. Чому твій батько говорить „конєшно„ і колінами дригає? А Стах витріщить випнуті сірі очиська і мовчить... Чоло у Стаха страшно вузьке. Волосся зачухране, виленяле. Ходив він і літом, і зимою без шапки. — А носик тонкий, тонкий, довгий, білий, а колись посиніє, як і у старого Лісовського... О, Стах, Стах!...

Чому Володькові лізуть отакі спогади, він і сам путтям не второпає. І це все у хатині. Де регочуть дядьки. Де густо від диму, смороду дьогтю та махорки. — Де розпаруються овечі кожухи і летять на всі боки прудкі, крізь зуби сплюваки...

Млин і хатина були для Володька першою школою. Вчителі мінялися щодня і щодня Володько міг чути нові речі,

А блисне сонце — Володько на льоду... Ковзає там і ковзає.. Одягнутий кепсько, змерзне нераз на гірке яблуко, але до дому не йде...

Одного разу, десь перед самою масляною, засидівся Володько в млині. Цілий день перед тим проціпінів на льоду, а над вечір, коли криваво з двома величезними червоними вусами заходило сонце, зайшов Володько до млина. Там якось було холодно... Не топили, чи що... Дядькам то неяка гибель... Вони в кожухах, постолах або валянках, а от Володько. Цього дурня мороз переберав по кісточках і аж до серця добірався. А він чапить... Стоїть, сompляк під носом. Ніс як бурак... Губи посиніли... Чапить і слухає.

І так прослухав до пізнього вечора... Коли ж спохватився... О, Господи! Що ж йому дома скажуть? Мабуть уже тато прийшли від каміню...

Він хухає на руки, тупотить чоботлятами, біжить що духу... Йому щось непособі. Щось бракує... Млосно якось. Добігши до річеньки, що витікає з джерел від так званої ковбані і впадає до річки, зустрічає в ній важливу перешкоду. Річечка не замерзла. Тепла джерельна вода, бистра її течія перемагали найбільші морози. І до цього часу Володько легко, без особливих намагань перестібував річечку і аж сьогодні, добігши, зупинився, будучи твердо переконаний, що перестрібнути її не зможе. Всі його мязі, стягнуті холодом, заледеніли ніби. Руки пограбіли. Маленькі чобітки з поганенькими портяними онучечками зовсім не гріють ніг і, здавалось, вони обняті льодовими ножисками.

Став малий. Думає, але квапиться... Хоче щось видумати швидше, але поквапом, ще більше протягає час... Стрібати? Ні. Це ж не жарт у такий мороз скупатися... А морозець дійсно... Пекучий... Небо прозоре. Місяць великий, червонавий викотився з-за соснини. Верби іскристим інеєм вбралися. До того і вітрець східній стриже долиною, змітаючи з льоду рештки зернистого сніжку... Грубі зорі тремтять у горі і, видається, мов дзвоники дзеленьчать.

А навкруги — ні душі живої. Ледви, ледви з далечини манячить малісенький огник з Володькової доми, та огник такий далекий, такий безпорадний. Острах лізе малому в душу. Чи вертатися до млина і там прилюдно виказати себе таким легкодухом, нездарою, який навіть не перестрібне мізерного струмка, чи стрібати у холодну воду?

Стоїть, вагається, тупає, ціпініє. Мороз все дужче та дужче пришкварує. Зорі все голосніше видзвонюють. Вітрець все гостріше стриже гладку, безмежну, льодову поверхню, а Володько...

— Що робити? Як... Мама, мамо!.. — виривається з уст... Вигук відчаю. Вигук болю. І раптом дивиться:

— Господи! Та ж я дурень, над всіма дурнями — дурень!.. То ж струмок можна оминути. Він же западає в річку, а річка замерзла... Вернись кілька кроків, поборхайся снігом до річки, пе-

ресунься через річку перед струмком та за ним і справа закінчена...

Аж підстрібнув від щасливої думки, мерщій квапиться використати останню можливість ратунку з прикрих обставин...

— До дому, як пізніше оповідала мати, ледви живий присунувся... Чекаю та чекаю. Чекаю та чекаю. Де та, думаю, дитина? Ото човгає що-день по льоду, ще чого доброго залізе під нечисту силу, до ополонки якої... А тут ні старого, ні Василя дома... Найменший заснув... Я вже... дай, думаю, піду хоч погуляю... Аж то двері рип — відчиняють і... сунеться... Змерзле, нещасне... Та, де ти в погибелі був? — напустились на нього..- А воно, людоньки, вже й язиком не поверне... Біжи, кажу, замерзляку на піч!.. А там жито сушилося. Він і поліз...

— Далі Настя, звичайно, піднімала досить брудний хвартух, одним кінцем обтерає вічне червоні очі, другим голосно сякає носа...

А Володько без руху, блідий зі спрагненими устами, запалими очима та щоками лежить, мов кара яка і ні ратунку, ні поради...

Другого ранку, по приході з млина, після переспаної в гарячому житі ночі, Володько вже не встав. Рано прокидається і все йому гаразд. Нічого не болить, нічого не бракує... Сунеться на край печі, хоче злізти... Ще мати підійшла... Ти но там, каже вона, не зсунь з собою жита... Мерзляку ти... Шкода, що батько тебе попругою не потягнув... Тоді знав би, як то ходити та по цілих днях десь там ціпініти...

І не встигла вона того виговорити, як Володько спустивши ноги і замість того, щоб стати ними на тапчан, раптом падає... Ноги не слухають, гнуться. Вони, мов мотузи які... Впав хлопець, і ні згуку. Мовчить і тремтить. Що він має казати? Що стане йому в оправдання! Казки слухав? Дасть йому батько казки. І новий страх зациркнув серце... Тремтить воно. В очах біль, острах, благання... — Мамо, мамо! Зрозумійте хоч ви мене! — кричать ті повні сліз, ясні, прозорі, невинно-сині оченята.

Але мати не розуміє... Вона лиш чує... Чує цілим єством, що наступає щось болюче, щось грізне, щось, що треба всіма силами зборювати...

— Встань! Встань, Володько! — гукає вона...

Малий пручається... Ні! Він не встане. У нього нема ніг...

Зойкнула стара, руки — сухі патики, затріскотіли.

— А ти, потицюку! А ти безсоромнику!.. Горе ти моє тяжке... Нащо ти сушиш моє серце, дитино?

Ой-йой-йой! А як прийде батько!..

Батько? — і Володько здригається...

— І що з тобою є, ти чудовисько моє?!.. Горенько ти моє, горе! Попробуй но ще... Може як встанеш...

Куди там встанеш? Ноги поперетинані; навіть не чути. Володько лежить, мов непотрібний шматок чогось, що тільки дратує погляд матері. Очі його все більше і більше наливаються

слізьми, повніють і він не счувається, як вилились з них дві великі світлі сльози...

Постелила мати в запічку якусь кожушину, рядно, поклала велику мягку подушку і Володькові постіль готова.

— Ох, справдився мій лихий сон!.. Ох, справдився...

Дитинонько моя болюча, що я тепер робитиму?.. Верзлося мені цілу ніч, гірко верзлося...

Прибіг Хвидот. Він переляканий, зніяковілий. Він не знає, що сталося, що є з його „Володьком“.

— І де то все на мою голову береться?.. — невгавала стара, сіла на краєчку тапчана; тихо сплакнула...

Один лежить в гарячці. Другий на коліна вліз. На дворі морозисько. Батька не має... Вчора він одніс Лебедцеві останню сотню, тому і забарився... Прийшов десь опівночі, щось трошки прикорхнув і ледь світ, коли ще Володько спав, пішов знов. Тепер прийде і почне жминдати... — А нащо пускала? А нащо розпустила дітей? А чому не потягнула через плечі, щоб у хаті сидів?.. Ось маєш забавку. Тепер сиди ось та тішся... Вмре під погибель лиху і тоді що... Нащо я ото те каміння тягну та землю купую? Для кого? Для себе?..

— І що я йому на це скажу? Намучений, голодний, намерзлий хіба він йнятиме мені віри, що діти не можуть в хаті вічне сидіти?..

Цілий день сердилась стара, плакала, сварилася. Володько мовчав і терпів. Чув свою вину і разом не розумів, у чому вона. Зірвався кашель... Груди тиснула якась неміч. Їсти нічого не хочеться, думка плутається, крутиться голова...

Мати бігала то сюди, то туди... Все порає, скрізь порядок робить. Дров, води наношує. Водянку, яка геть у сінях замерзла, вкотила до хати. Тепер вона розтає і коло порога ціла калюга води. Василь прийшов зі школи і також неприємно вразила його Володькова хороба... А батька то й поготів.

— Він приволікся аж поночі. Сутулий, загнаний. Полатаний його суконний куцан весь в білому поросі, ніби той щойно зо млина. Постолиська розбились, одні волоки тримаються ще і тісно обшнуровані ними суконки розмерзалися, зальодиніли — справжні льодяні холяви, на які напущені колошні...

Прийшов, став, подивився на Володька і ніби зовсім байдуже каже:

— А з тим он що?.. Знов наганяв чого?..

І не кажучи більше ні слова, сів коло столу. Мати подає вічну вечерю... Вічною звалась тому, що були це картоплі та огірки... Це робилось завжди. Сьогодні з приводу масляної принесла ще шматок солоного сиру. Всі їли і мовчали, а мати тошніючи оповідала... Їй не до їдла...

По вечері підходить батько до постелі хорого!

— А їв він що?... — питає...

— Та де там. Ані калинки в устах не мав — відповіла мати...

— Та... Я вже сам не знаю, що робити... Бити вас? Лаяти? Бог мене за вас побив...

... і вийшов з хати. Він мусить оглянути худобу.

А прийшовши сів, роззув постоли, помолився і не підійшовши до Володька, постогнуючи ліг. Згасла лямпа, а мати стояла коло хорого. Уста її ворушилися. Чути тихій шепіт... Після падає навколішки, заломлює руки, благає далекого, забувшого її Бога.

Ледь світок, батько прокидається, рухається. Спина за ніч заклякла, не розгинається. Але хто там зважає на якусь спину? Він встає, надіває не постоли, а чоботи — видно відразу, що не до каміню збирається. Неділя сьогодні... Він йде до церкви...

А вернувшись, витягає з-за пазухи пятикопійкову французьку булку та півхвунтовий пакетик цукру.

— Маєш ти ще стара молоко?.. питає.

— Де вже там тепер молоко? Може щоб і вицяпнула... Молозиво тепер у „неї“ не молоко... (це про Рабу мова).

Ну та ж ти щонебудь йому приготуй. Він мусить їсти. А я зайду до Юхима...

При цьому слові Володько поворухнувсь... Через гарячку та біль голови не міг він підвести голови, але силився все таки... — Добрі мої тато — думає він.

Володимир Залозецький.

Криза молодої ґенерації.

Затривоження, яке проявляється в українській публичній опінії, судьбою молодої студентської ґенерації, вказує на це, що стан, в якім находиться студентська молодь, є більш чим ненормальний.

Зложилося на це чимало причин, які до того стану довели: по перше, ріжні зовнішні, від громадянства незалежні причини, — по друге, деякі наші внутрішні обставини. Про перші годі говорити, бо нині не лежить в нашій субєктивній спроможності ті обставини в скорім часі змінити. Про друге не тільки можна, але і треба говорити, бо в субєктивній волі й її спрямованню на ті важні громадські справи лежать можливості, як не зараз, то бодай в майбутності управильнити ці справи так, щоби стан кризи перемагати і колись вже таки дійсно цей стан поправити.

Криза захопила матеріяльну і духову сферу егзистенції молоді. Тим якраз ця криза така важка і затяжна. Зрештою, між одною і другою сферою є подекуди причиновий звязок.

Ніхто не буде перечити цьому, що матеріяльна криза відбивається більш чим гнітучо на нинішній молодій ґенерації. Моральне пригноблення, яке з того стану випливає, може мати — коли не буде відповідного протиділання — далекосяглий вплив

на психіку молоді. Воно викликує невдоволення, яке знову витворює податний ґрунт на ріжні демагогічні течії, що обіцюють молоді якимись „скорими способами“ отрястися з того прикрого положення. Так поширюється серед молоді дуже просте оправдання в уживанню засобів: „Not kennt kein Gebot“...

Цю кризу матеріяльну — яка є тільки частю загальної кризи капіталістичного устрою — перемогти наразі годі. Треба думати над тим, як її облегчити і як спрямувати молодь на шлях здобуття нових варстатів праці, подібно як це діється серед всіх інших европейських громадянств. Це все є дуже важні і відвічальні питання громадської економіки, на які нині більше, чим колинебудь інше, треба звертати бачну увагу.

Але не менш важливою є нинішна духова криза молодої генерації. Ба... ця духова криза є о много тяжчою, є о много в своїх наслідках небезпечнішою, бо вона втискається глибоко в саму психіку, в саму душу молодого покоління... Старий громадський досвід каже, що чим молодіж перепоїться, чого вона собі в своїй уяві замолоду гарячо бажає — це вона в дозрілому віці в обильності одержує... Тому від цієї духової сфери, в якій молодь живе, залежать в будучності всі її уподобання, всі ідеали і всі змагання. Лежить в психіці і в духовій диспозиції молоді захоплюватися певними ідейними поривами. Це не тільки привілей молоді, але її добре право. Та не все легко є для молоді визнатися в тім, які ідейні пориви і змагання є з боку громадського позитивно, а які негативно творчі.

Дуже часто за найбільш приманчивими та магічно притягаючими псевдоідейними кличами криється клубок Пандори або цинічно викривлене обличчя шарлятана, тієї вічно в історії людськости виринаючої постати, котра, як учить смерть Сократа, навіть найшляхетніші змагання уміє так викривити — що вони звертаються проти їх героїчних заступників та борців...

Страшні прогалини в нашім громадськім життю і його ненормальність, спричинена в части загально духовою ситуацією, в части нашими власними недомаганнями, треба всім громадянам доброї волі виправляти по змозі своїх сил. Не час нині звалювати одним вину на других — тільки кожна верства, кожна генерація, кожна одиниця повинна на своїм місці, в своїм обсягу і в своїм крузі ділання ці хиби, оскільки їх бачить, направляти.

І коли йде про круг ділання молоді, то перед нею стоять нині дуже тяжкі і серіозні завдання. Найвражливіша на духові прояви і загальну духову кризу, вона найбільш загрожена у своїй духовій егзистенції. І тому саме вона повинна шукати в праобразах, в ідеалах тих могучих та дужих постатей загально-історичного значіння не лише в минулому власного народу, але в історії цілої европейської людскости цього респекту не перед фразою, не перед патосом — а перед *етосом*, перед осущественним життям тих, котрі уміли і давали своїм власним творчим життям та ділянням життєві норми для своїх громадянств та націй. Щойно на таких клясичних пер-

вотипах і представниках ідейних змагань, переможниках нижчих інстинктів ушляхетнюючими взнеслими подвигами та ділами, яких так захоплюючо змальовує Карляйль в своїм творі „Про героїв та почитання героїв“ — може молодь перевиховуватись, може молодь захопитись запахом цього взнеслішого життя і може набути ці життєві імпульси, які запліднюють не лише її саму, але полишають незабутні сліди в їх серцях, готових і в дозрілім віці на плекання і виконування шляхетних поривів. Тоді може щойно пробудитись це, що всі вищі культурні народи називають смаком до вищих, взнесліших форм життя і до етичного та духового піднесення горизонтів і, що з тим приходить, до плекання джентельменства у всіх життєвих відносинах, котре від початків культурних відносин між людьми аж до нині було, є і буде фундаментом всіх здорових громадянств.

Внутрішна сила громадянства не спочиває тільки на певних статично-матеріяльних основах — учить цього капіталістичний устрій, що нині розкладається, в котрім наглядно виявилося, що внутрішна деструкція пережерла навіть найбагатші краї — а спочиває вона перш за все на здоровій моралі й етиці. Тільки такі громадянства не загинуть і не розложаться серед нині загально загроженої европейської культури, — котрі збережуть в собі основи нерозложеної громадської моралі. Щоби берегти ті основи, треба завчасу ще в молодому віці виховуватись на них, треба на взірцях твердих, незломних характерів, якими так обильно наділила нас могутня колись европейська історія, загартуватись з малку та пересякнути їх жертвенним взнеслим етосом...

Крім піднесення етичного рівня і виховування характерів, правдивих, вірних певним засадам, з вигартованою волею і змаганням до ясно означених цілей — мусить серед молоді збудитися змагання до піднесення духового рівня. Самозрозумілою річчю є, що молодь мусить через здобуття відповідного фахового знання дбати в першій мірі про забезпечення собі майбутнього варстату праці. Але попри це вона мусить дбати про поширення свого духового горизонту й образування. Тут саме треба впертої праці над собою і тут уже показується характер та можна випробувати волю.

Поширення духового горизонту дає не тільки ключ до скарбниці всесвітної культури, але дає скалю порівнань та мірил, запізнає з духовістю, психікою інших народів і параліжує великі небезпеки провінціонального філістерства й обмежености та духового застою, які, на жаль, загрожують так часто розвоєві нашої інтелігенції...

Більше знання і глибше образування витворять врешті і потрібний самокритицизм та стануть передовсім смертельними ворогами пустої, порожної, опертої тільки на примітивізмі й браку ширшого горизонту буйно вибуялої шарлятанської фразеольогії,

що бушує безкарно серед нашого громадянського життя. Тоді отвориться око на історію, судьбу, повстання і занепадання інших громадянств і народів, стануть видними так анальогії як і ріжниці поміж власним громадянством і другими громадянствами та отвориться ціла проблематика громадського життя, яка примушує кожного глибоко застановитися над тими, о много більш складними — чим на перший погляд видаються — питаннями. Потрібне це поглиблення знання особливо тому, що колись молодь саме стане до практичної громадської роботи. Тоді уже не буде часу на теоретичну підготовку, а треба буде рішати і брати відповідальність за загальні справи, і тоді кожний брак теоретичного приготування гірко може пімститись...

Треба мати також на оці загальні потреби громадянства. Перед війною йшло про скільківсть, про масове плекання інтелігенції, бо інтелігентське звання давало хліб в руки, а тим (так тоді загально думали) збільшувано контингент національних сил. Ніхто не думав тоді про якість інтеліґенції — бо йшло в першій мірі про масову продукцію інтелігенції. Одначе масова продукція перемінилася в скорім часі в надпродукцію інтелігенції. Наслідки того стану всім відомі — це кінець кінців одна з найпекучіших причин нинішної загальної кризи.

Така надпродукція інтелігенції не тільки що не підвищує відпорність громадського організму — а навпаки, вона стає через безробіття джерелом глибокого невдоволення таким станом річей.

Як ми уже згадували, нинішний стан не можна легко змінити. Треба доложити всіх старань, шоби його поліпшити і щоби ці недомагання громадського організму зменшити. Але лежить натомість в спроможності громадянства таким лихам зарадити в майбутньому. Відповідним керованням виховання молоді запобігти надпродукції інтелігенції. А може це статися тільки одним шляхом, а саме шляхом вибору і добору, а не безвиборного продуковання інтеліґентної верстви. *До інтелігентного звання повинно призначатися тільки ті одиниці з-поміж молоді*, котрі визначаються понадпересічними здібностями і котрі це звання вибирають собі з якогось внутрішнього замилування. Тоді відпаде від інтелігентського звання ціла маса тих, котрі найменше до того звання надаються, а котрі в других званнях, більш практичних, можуть бути першорядними силами. В той спосіб підноситься одночасно рівень інтелігентського стану. З безбарвної маси *інтелігентський стан може перемінитися в сформовану інтелігентську еліту*, котра, невелика числом, найде легше свій притулок і, що важніше, буде сповняти як слід свою незвичайно важку фунцію в громадському життю.

Цей цілий розвій має ще це за собою, що його диктують так економічні як і громадські потреби нинішного часу: оминається в будучності кризу безробіття інтелігенції і промощується дорогу до елітарного та квалітетного шаровання громадянства, замість дотеперішнього масового та безквалітетного.

Католицька Церква у Німеччині і гітлєризм.

(Переклад з „Prąd“-у, т. 24, за червень 1933).

Німецькі епископи багато разів *осуджували хибні погляди національно-соціялістичного руху*. У жовтні 1930 р. епископ Майнцу заявив у пастирському посланні, що „програма національно-соціялістичної партії має точки, яких не можна погодити з католицькою наукою і засадами“. „Християнська мораль опирається на любові ближнього. Національно-соціялістичні теоретики не признають тої заповіди в такому значінні, у якому її вчив Христос. Їх наука перецінює германську расу та недоцінює інших рас. Ця погорда, що у багатьох переміняється у правдиву ненависть чужих рас, — протихристіянська і протикатолицька“. „Провідники національно-соціялістичної партії бажають мати свого бога — німецького бога, німецьке християнство та німецьку церков“. І тому католик не може стати членом національно-соціялістичної партії, священик не може допустити до св. тайн цього, хто визнає такі засади.

Бреслявський архієпископ кардинал Бертрам висловлює у пастирському листі з 31. XII. 1930 р. загальну засаду, що „розумний націоналізм — це джерело єдности і згоди. Навпаки, фанатичний націоналізм — це джерело взаїмної між народами погорди і ненависти. Крім цього — це розрив цього надприродного союзу, що вважає всіх дітей тієї самої Церкви братами у Христі, спадкоємцями та представниками християнської цивілізації... Любов та відданість для нашого народу і нашої батьківщини — святі для нас, але безбожні й огидні для нас засліплення і насильство гордого фанатизму“. „Ми, християни і католики, не признаємо релігії раси, але одиноке Христове обявлення, призначене для цілого світу, обявлення, що ввесь світ наділило тим самим скарбом обявленої правди, тих самих прав і тих самих надприродних благ. Найвище добро всіх народів — це повнота вічних правд, переданих Христом своїй Обручниці — Церкві і закріплених св. Духом. Ми, католики, не признаємо національної церкви... Хто справді бажає остати правдивим католиком, той не може вдоволитися пустою теорією „позитивного християнства“. Можливо, що та теорія має джерело у добрій волі, але нам, католикам, вона не може принести нічого доброго, б о к о ж н и й в н е ї в к л а д а є, щ о х о ч е. Наше позитивне християнство — це християнство католицьке“. Як у XVI. ст., так „сьогодні економічні і політичні суперечності шукають оперття у релігійних поглядах. Тим засобом послуговуються аґітатори, що як і тоді, намагаються обманути широкі маси та вмовити їм, що йде за оборону чистого християнства. По суті речі удари звертається проти живого і найвищого вчительського уряду католицької Церкви“ а в наслідок цього проти епископів і духовенства.

В інструкції з лютня 1931 р. баварські епископи вважають своїм обовязком „постільки остерегти вірних перед національно-

соціялістичним рухом, поскільки він проповідує погляди, незгідні з католицькою наукою". Якнайгостріше забороняється католицькому духовенству у якійнебудь формі співпрацювати з національно-соціялістичним рухом". Душпастирі мають обовязок спокійно й обєктивно пояснювати вірним, що національно-соціялістичний рух по своїй природі як рух політичний, звернений проти марксизму, останніми роками щораз більше входить в культурну ділянку і через те щораз більше займає позицію культуркампфу проти Церкви й епископів". Супроти цього заборонена участь національних соціялістів у богослуженнях ґрупами в одностроях і з прапорами, бо таку параду нарід розумів би так, що Церков одобрює національно-соціялістичний рух". „Коли знову мова про те, чи можна національного соціяліста допустити до тайн сповіди й Евхаристії, то треба в кожному поодинокому випадку провірити, чи це тільки прихильник руху, що не здає собі справи з релігійних і культурних змагань цього руху, чи навпаки, ангажується особисто як посол, нач. редактор або видавець, у цілості програми руху, отже також і у тих точках, що незгідні зі суттю християнства і наукою Церкви". Те саме відноситься також і до християнського похорону: „Треба взяти під увагу, чи дана особа приймала участь у релігійному житті, виповнювала обовязок великодної сповіди і св. Причастія, словом, чи жила у згоді з Церквою. Одначе коли би мимо нашої надії, національний соціялізм розвивався у напрямі большовицьких метод, тоді вже не можна було би приняти існування доброї волі".

Подібно перестерігають своїх вірних епископи кельненської провінції, у посланні з 5. III. 1931 р.: „Деякі невірні і хибні погляди, висловлені провідниками нац.-соц. руху на прилюдних зборах, в пресі і літературі в ділянці основних правд християнської віри, особливо у відношенні до католицької науки про вселенскість, єдність і владу Христової Церкви, деякі моральні засади та передовсім ті, що відносяться до взаємин між Церквою і державою, релігією і расою, створюють щораз більшу небезпеку, що викличуть замішання у душах, довірених нашій пастирській опіці!

З наведеного ясно виходить, що німецькі епископи не торкали питань технічно-політичних, тільки одиноко осуджували те, що в національно-соціяліст. русі було хибне під оглядом переконань. Треба додати, осуджуючи те, що було у гітлєризмі незгідне з вірою і моралю, епископи рівнож підчеркували і додатні сторони нац.-соц. руху. Так нпр. послання епископів кельненської провінції признає слушність цього, що „почуттю спільности між членами тієї самої раси і німецького народу завсіди відповідає відродження життя нашої бідної, упокореної і пригніченої батьківщини, в нашому роздертому всякими суперечностями народі", що „підчеркується любов вітчини особливо виразно у добі, у якій цю батьківщину пригнічує нещастя і терпіння", і що „всі німці цінять і похвалюють без вивищування понад інші народи і здійснюють ті спеціяльні прикмети, якими

Провидіння наділимо німецький нарід, цю глибоку чутливість, сильну волю, вроджене змагання до вірности і довіря".

Ясно, що ціллю епископських посланій не було попертя тієї чи іншої партії. Але *посередно* з осудження націонал-соціялізму повинен був *скористати центр і баварська народня партія,* а це тому, що обі ті перші, було природною, політичною репрезентацією католиків. Осудження гітлєризму — це посередно було скріплення позиції тих партій, хоч воно не було метою епископських виступів. Одначе з огляду на особливі обставини, ц. є., що католики — це меншість серед протестантів і у протестантській державі і що тому повинні задержати єдність політичної репрезентації, деякі епископи прилюдно висловлювалися за баварською народною партією. Так епископ з Фравенбургу проголосив посланням з 25. II. 1933 р. що „для нас католиків, коли практично брати справу, нема іншої партії, як тільки центр". Те саме зробив у лагіднішій формі епископ з Тревіру (посланням з 25. II. 1933): „Як епископ не вмішуюся до пресових полємік, але запевнюю вас, що згідно з моїм сумлінням можу голосувати тільки на центр і так буду голосувати. До тієї пори посли центра доказали, що боронять миру і суспільного добра народу, що гаряче підпирають релігійну школу, християнську релігію і нарід. Через те вони гідні довіря католицького населення".

* * *

Вибори пройшли для Гітлєра і Папена з блискучою перемогою. Епископи на конференції у Фульзі, що відбулася у березні, ще раз занялися гітлєрівським рухом і так рішили: „З важних причин, так багато разів вже зясованих, і під впливом журби, щоби втримати чистоту католицької віри та охоронити свободу виконування прав католицької Церкви, німецькі епископи останніми літами осудили національно-соціялістичний рух, що найшло свій вислів у заборонах і осторогах, котрі остають в силі так довго і у такому обсязі, у якому тривають причини.

Під сучасну пору треба признати, що найвищі представники союзного уряду, які є рівночасно чільними провідниками нац. соц. руху, святочно і прилюдно заявили, що числяться з непорушністю і незмінними правами Церкви. У той спосіб союзний уряд дав формальне запевнення, що договори, заключені німецькими краями з кат. Церквою, задержать повну силу. Не відкликуючи осудження, що міститься у наших попередніх зарядженнях, деяких релігійних і моральних блудів, епископи думають, що *можуть вірити, що ті загальні засоби заборон і осторог можуть бути не признавані за конечні.*

Християн — католиків, для яких голос Церкви святий, не треба тепер специяльно закликати до вірности супроти законної влади і до суспільного виконування громадянських обовязків, відкидаючи у засаді всяку нелєгальність або революцію.

Повторюємо такі часті врочисті наші заклики, звернені до католиків, щоби гаряче і з посвятою служили справі миру і су-

спільного добробуту народу, опіки християнської релігії і моралі, свободи прав католицької Церкви, обороні релігійної школи і католицьких організацій молоді.

Виразно повтаряємо заклик, звернений до товариств, організацій політичних та їм подібних, щоби оминати в Божому домі і в часі церковних функцій, із-за пошани їх святого характеру, всего, що може виглядати на політичну або партійну демонстрацію і через те дратувати.

Врешті повтаряємо наш заклик, що його так часто з натиском проповідуємо, заклик до розумної праці в єдності, вірности і самозаперттю над розвитком католицьких товариств, яких діяльність така успішна для Церкви, народу і вітчини, як рівнож до праці над розвитком християнської цивілізації і громадянського миру".

Наперед заслуговує на зазначення безпосереднє примінення католицької науки до явищ політичного життя. До тепер центр і баварська народня партія — це була одинока і заслужена політична репрезентація німецьких католиків супроти уряду в парляменті. Вони мали попертя епископів і найвизначніших католицьких діячів. Ще 17. II.1933 р. 13 найбільших католицьких централь видало маніфест до народу з підписами відомих людей. Не називаючи ніякої партії по імені, маніфест дуже остро бє націонал-соціялістів, а підпирає центр і баварську народню партію. (Інша справа, чи ті товариства добре зробили, вмішуючися до виборчої боротьби. Уряд виступив з репресіями супроти газет, що вмістили той маніфест). Тимчасом вибори, обезсиливши також і інші партії, позбавили і центр, і баварську народну партію більшого значіння та віддали владу Гітлєрові. Епископи не вагалися пригадати про обовязок послуху супроти законної державної влади, остерегти перед нелєгальною або революційною акцією та завізвати до громадянської праці супроти держави і релігійної праці супроти Церкви. Справедливість велить зазначити, що заняти таке ясне становище поміг епископам у р я д, який, частинно з р и в а ю ч и з м и н у л и м, з а я в и в п о ш а н у в а н н я Ц е р к в и, х р и с т і я н с ь к о ї р е л і г і ї і м о р а л і.

Виринуло друге питання: чи нац. соц. рух, що здобув владу (якій належиться послух), дальше заборонений католикам? Відповідь тимчасова: супроти змін, що повстали в діяльності і поглядах нац. соц. провідників, епископи зовсім не відкликують виданого осудження й остереження (бо зміна становища гітлєрівців свіжа і вимагає дальшого потвердження), але наче їх завішують.

* * *

Які ж це зміни? Вже в часі виборів, 1. II. 1933. р. у промові, поданій крізь радіо, Гітлєр іменем цілого уряду говорив, що видає війну на смерть і життя марксизмові, який нищить родину, ідеї чести і льояльности, народу і вітчини, навіть вічні основи віри і моралі, „національний уряд вважає своїм першим

і найважнішим обовязком відродити єдність духа і волі нашого народу. Буде зберігати і боронити підстав, на яких опирається сила нашого народу. Буде міцно обороняти християнство, як основу всякої моралі і родину як органічну клітину нашої держави і народу.“ Уряд відкидає боротьбу кляс, у вихованні опреться на традиції.

„Уряд видає безпощадну боротьбу розкладовим течіям у ділянці моральній, політичній і культурній. Неспокійним інстинктам протиставить національну дисциплінованість як правило нашого життя.

Важніща була заява канцлєра Гітлєра на відкритті Райхстагу у Посдамі 23. III. 1933 р. „Уряд рішився — казав Гітлєр — очистити наше громадське життя від політичного і морального затроєння і тим самим створює і забезпечує умови, потрібні для справді глибокого і щирого релігійного духа. Політичні користі, що могли би прийти як наслідок компромісу з атеїстичними організаціями, не вирівнюють ані в частині тих наслідків, що повстали би в знищенні підстав релігії взагалі і моралі через такий компроміс.

Національний Уряд признає оба християнські віроісповідання найважнішими чинниками морального збереження нашої раси. Шануватиме договори, заключені між ними і німецькими краями. Не буде нарушувати їх прав. Але уряд домагається, щоби справа національного й морального відродження нашого народу, якого піднявся, була також признана з другого боку, і має надію, що так буде.

Національний уряд збереже супроти всіх інших віроісповідань слушний обєктивізм. Але ніколи не терпітиме, щоби приналежність до якогось віроісповідання або якоїсь раси усувала правні обовязки взагалі, або давала право робити чи толєрувати злочини.

Національний уряд забезпечить християнським віроісповіданням вплив, що їм налажиться на навчання і виховання. Буде дбати про щиру співпрацю між державою і Церквою.

Боротьба з матеріялістичним світоглядом, як також за відродження дійсної національної єдности рівно корисна для інтересів німецького народу, як і для добра нашої християнської віри“.

Доказуючи конечність одержати повну владу від парляменту, канцлєр Гітлєр заявив, що тією владою не буде проти нікого зловживати. „Права церков не будуть зменшені, їх становище в державі не зміниться“. Обговорюючи міжнародні відносини, заявив: „Союзний уряд признає, що християнство — це непохитна підстава морального життя нашого народу і тому є переконаний про необхідність продовжувати і поглиблювати дружні взаємини з Апостольським Престолом“.

Ніщо дивного, що такі часті і такі рішучі заяви провідників нац. соц. руху в ділянці відношення до кат. Церкви, коли ті провідники дійшли до влади, спонукали німецьких епископів до

частинної зміни дотеперішних своїх заряджень. Треба взяти під увагу і те, що віцеканцлер фон Папен — це практикуючий католик, що до кабінету входить Геббельс, що подібно як і Гітлер, також католик.

*
* *

Принята епископами оцінка нових і змінених умов найшла свій вислів *у практичних заряджененнях*, виданих під оглядом змісту однаково у всіх епархіях. Комунікат кельненського ординаріяту подає до відома, що супроти рішень конференції епископів у Фульді з дня 28. III. 1933. р. зноситься зарядження тієї ж конференції з 5. VIII. 1932 р. § 1. каже, що відносно принимання св. Тайн не слід непокоїти сумління вірних тільки тому, що вони члени національно-соціялістичної партії. З цього ж самого огляду не слід відказувати їм християнського похорону. § 2. каже, що не треба відмовляти св. Тайн нац.-соціялістам, які приходять до церкви гуртом та у партійному однострої. § 3: „треба оминати, оскільки це можливе, приходити до церкви з партійними прапорами і перед тим треба справу по дружньому узгіднити". § 4.: — „політичні організації не можуть користуватися церемоніями релігійних свят. Це не відноситься до національних свят". § 5.: — „на похороні поза церковною огорожею можна нести партійні прапори, але треба здержуватися від партійної маніфестації при гробі, принайменше, доки священик присутний. На процесіях зі св. Тайнами нема звичаю носити партійні прапори". § 6. — підчеркує значіння релігійного і морального виховання та католицьких оргацізацій молоді.

* *
*

Очевидно, що урядові декларації мусить доповнити зміна ідеольогії цілої партії та зміна поведінки нац.-соціялістів.

Відношення до релігії у школі вирішене. Комісар союзного уряду для Прусії Ґерінг дня 25. II. 1933. р. закрив у Прусії всі світські школи та ввів обовязкове навчання релігії у школі. Такі ж зарядження, ще більше подрібні, видали міністер віроісповідань Баварії дня 28. III. 1933. р., Саксонії дня 12. IV. 1933. р., а ще давніше в 1932 р. міністер віроісповідань у Браншвайгу.

* *
*

Отже національно-соціялістичний уряд зробив рішучий крок не тільки у напрямі згоди з Церквою, але рівнож поперття католицьких засад у прилюдному житті. Епископи приняли простягнуту руку.

Це не значить, що всі перепони усунені. Щоби досягти згоди, гітлєризм не може давати моментові національному (расовому) переваги над моральним і релігійним. Не вистарчають поправні зовнішні взаємини, треба згоди принайменше у підставових засадах, чого можна досягти тільки шляхом еволюції національно-соціялістичної ментальности та чуттєвости.

І тому без огляду на знесення заборони, епископські послання повні застережень супроти гітлєризму. Ось прим. що кажуть баварські епископи у листі з дня 5. травня ц. р.: „Ніхто не повинен зі страху й огірчення *відтягатися* від праці і дутися, але також нікого з тих, що є льояльні та готові до співправі, *не слід усувати* під впливом якоїсь ексклюзивности та затверділого серця. Нинішна пора — це не час на те, щоби роздирати рани, але щоби їх гоїти. Остаточно вже слід покінчити з внутнішньою боротьбою, що цілковито зїдає наші сили. Ми не біля мети, але на початку нашого шляху. Тому у великій любові нашої вітчини, у великому співчутті для армії без праці і хліба, у великій журбі за будуче нашої німецької батьківщини, ми, епископи звертаємося до наших вірних, щоби не звертати свойого зору тільки в минуле, щоби не були задивлені тільки у те, що нас ділить, але також і у те, що нас вяже, і щоби тому взаїмно простягали собі *руки до згоди* та спільно працювали у дусі самовідречення, напружуючи всі свої сили. Закликаючи до цього, зовсім не хочемо забути про корисну працю у минулому, ані бути невдячними та несправедливими супроти давніше веденої боротьби, повної жертв і завершених діл“.

Лист підчеркує значіння урядової деклярації, що бажає національне і політичне життя оперти на засадах віри та висловлює бажання, щоби ті наміри були зреалізовані і додає незвичайно важну заввагу, про яку забуває багато т. зв. приятелів та оборонців Церкви, що, „те, що відноситься до віри і справ Церкви треба *залишити Церкві*. Інтервенція держави у сферу діяльности, що з права прислуговує Церкві, навіть при найкращій волі веде до погубних наслідків. Оскільки згідна *співпраця держави і Церкви* необхідна і плідна, остільки, як про те свідчить історія, нещастя буває, коли держава вмішується у життя Церкви засобами примусу, якими розпоряджає, коли Церков і держава помішані, коли хочеться понизити Церкву до ролі слуги держави“. Це є застереження *проти признавання Церкви національно-політичною установою, підчиненою* національному урядові. Тому дальше осуджують ідею національої Церкви і всілякі спроби її зорганізування. Не може бути німецької національної церкви. Але те осудження „не перешкаджає нам працювати над витворенням живого звязку між християнством і германізмом в переконанні, що як відродження народу пливе тільки з джерел нашої віри, так теж християнство повинно глибоко і внутрішно проникати життя народу“.

„Уряд поступає зовсім згідно з духом господарської програми Св. Отця, коли боронить *спільноти народу,* оберігаючи його від певної загибелі під впливом деяких середовищ і коли *нормує вживання права приватної власности вимогами загального добра.* Ніхто не признаватиме несправедливими засобів, яких вживає держава, що *шлях науки і доступ до деяких інтелектуальних професій* не є зарезервований тільки для невеличкої

жмінки частини населення, а є закритий для більшости народу, особливо для бідних батьків. Але висловлюємо надію, що союзний уряд не потвердить агітації і намірів, що проповідують як засаду *нерівне трактування*. Ми повинні відкидати засаду всякого ломання законів і всілякі нерівности супроти тих, що є членами нашої держави. *Ми обовязані до рівности, до справедливости і до любови супроти всіх людей*". Ті застереження відносяться до засади нерівности рас і громадян.

Дальше епископи боронять конфесійної школи, свободи католицьких товариств, особливо товариств молоді.

Боронять *свободи проти гнету, що іде від держави, але не зловживання свободою*. „Культурне та інтелєктуальне життя вимагає волі і радости. Знаємо зловживання кличами волі та шкоди, які це зловживання створює в ділянці мистецтва і культури. Не обороняємо також критики, що поборює та захитує авторитет держави, що признає своїм завданням підривати та ослаблювати всяку владу, що підбурює та заводить кириню серед народу, що товстіє від тієї деструкційної роботи. Але факт, що існує зловживання, не повинен вести до знищення всякої свобідної опінії та свобідного слова, особливо щоденної преси. Так багато разів і такі високі похвали зазначували значіння католицької преси, що не потрібуємо над тим довше зупинятися. *мк.*

С. Шелухин.

Про конечну потребу нових пояснень „Кобзаря".

(Про розяснення „Кобзаря" д-ром В. Сімовичем).

З огляду на те, що „Кобзар" в опрацьованні дра В. Сімовича є у нас найбільше розповсюднений і являється майже одиноким підручником в школах в тій ділянці, як також тому, що вкоротці зайде потреба нового видання, містимо отсю статтю з вказанням мильних пояснень, щоб їх мали на увазі як видавці нового накладу,так і всі, шо з тієї книжки користають. — *Ред.*

Писати коментарі до твору ґеніяльного поета може далеко не всякий, кому схочеться.Треба самому відчувати поезію, осягти думання поетичними образами, досконало знати мову поета, часи, з якими твір звязаний, обставини й місцевість, в яких поезія народилася, до яких відноситься, з якими живе і набирає змислу. Треба знати відповідну літературу, ідейні рухи, інтереси часу, побут, звичаї, історію народу і взагалі все, з чим твір звязаний мовно, хронольоґічно, психольоґічно, історично, національно, соціяльно, побутово, топоґрафічно, ґеоґрафічно, політично і т. д. Геніяльний Гете писав:

Wer das Dichten will verstehen,
Muss ins Land der Dichtung gehen,
Wer den Dichter will verstehen —
Muss in Dichters Lande gehen.

(Хто хоче зрозуміти поезію — мусить пійти в країну, з якої вона походить, хто хоче розуміти поета — мусить іти в країну поета). Треба всього цього для повного зрозуміння і поезій Т. Г. Шевченка.

Народився Шевченко в 1814, а вмер в 1861 р. Ріс в Звенигород. пов. на Київщині між Уманем, Каневом, Черкасами, Чигирином. Це місцевість постійних рухів визвольної боротьби україн. народу, історичних подій, переселень і ще свіжої в часи Шевченка памяти про гайдамацький рух. Київщина й сусідня Полтавщина, в якій Шевченко проживав, були основою і для мови Шевченка. Не знаючи цієї країни, її звичаїв, побуту, не можна братися за пояснення поезій Шевченка, який був досконалим знавцем тих речей. Поет жив і в інших місцях, напр., в Петербурзі, де зустрічав інших людей. Треба знати й це. Особливо треба знати київо-полтавську мову, щоб не бути поетові чужомовним, бо мова „є сповіддю народу, в ній чуємо його природу, його душу і побут рідний“ (кн. Вяземський).

Накидати поетові свої тенденції, підмінювати його думки своїми, приписувати йому те, чого він і не думав, це було б фалшуванням. Проф. Петров писав: „Шевченко першоклясний поет словянського світу і своєю поезією в напрямку відродження зробив величезне враження на всі словянські народи й допоміг дальшому розвиткові їх літератур“. Шевченко був ґенієм, освіченим, начитаним. До пояснень його творів без підготовки приступити не можна. Все це ставить великі вимоги до коментатора.

В 1921 р. в Ляйпціґу вийшов „Кобзар“ Шевченка, як „народне видання“ з поясненнями д-ра В. Сімовича. В передмові Сімович пише, що ставить собі за завдання дати пояснення „для всіх українських земель“, щоб „допомогти народові зрозуміти“ Шевченка, якого гаразд не розуміє „навіть інтелігенція“. Він хоче розяснити і думки Шевченка. Ради цього й виготовив „перше народне“ видання „Кобзаря“ і „цей перший „Кобзар“ для народу (пише С.) хай буде цілющим ліком на поранені та зболілі народні душі“. Як бачимо, обіцянка і претенсії С—ча великі і дають право сподіватися ученої праці. Але видання для народу це вже не перше. — С—ич сам згадав Доманицького. Але вже і в передмові С—ич виявив плутанину в понятті про народнього поета запереченням, що Шевченко народний поет. Незнайомство літератури цього питання ясне. Напр., з працями Житецького, акад. Котляревського, Іванова й ін. Не буду спинятися над тим, кого вважати народним поетом. Про це я написав у тижневику „Вісти“ (Одеса, 1906) і в педагогічному журн. „Світло“ (Київ, кн. IX, Май, 1911 р.).

Свою передмову С—ч написав такою штучною мовою, що дечого не можна і розуміти. Очевидно, хто знає живу народню

мову і володіє нею, так не напише. „Українська мова, пише Житецький, виникла не з голови книжників і витворена не літературним цехом, а уявляє собою дорогоцінний продукт творчости народнього духа і народньої свідомости". Народний поет, каже Іванов, „є воплощенням духа народу, свого роду мікрокосм народних стихій", через що в творах народнього поета „просто естественное тождество деятеля с народом". Таким маємо у Шевченка все.

Зміст і форма поезій Шевченка зєднані міцно, як злиті. Розєднати їх не можна. Так буває тільки у народу й у народнього поета, де все представляє повну цілість гармонії. Надзвичайно ясно це описав проф. Зєлінський. Отже, народний поет нерозривно звязаний зі своєю народністю, з її світоглядом, етикою, відчуваннями, з її минулим, сучасним, будучим. Такого поета пояснюється народним, а народне — поетом. Одначе Сімович гадає інакше. Він вважає, що і народне, і Шевченка можна пояснити його власними вигадками. Тому ні з чим не церемониться, ставить міркою самого себе зі своїм розумінням і повчає Шевченка та його читачів, бо вважає, що і народне, і Шевченка можна пояснити його вигадками. Тому думає, що тільки після його штучної мови та вигадок виявиться вся сила й краса та значіння поезій Шевченка. Коментатор переступив усяку міру скромности. З його передмови дізнаємося, що без його пояснень твори Шевченка є для народу нічим, а тільки після його ляборaторії стають „цілющим ліком" і універсальним бальзамом на всі „поранені та зболілі душі"! Але й без С—ча „Кобзар" ріжних видань розійшовся в народі в кількості коло 2 міл. книжок, народ співає твори свого поета і в многих селах насипав собі „Шевченкові могили", як під Каневом, для вшанування його, як свого рідного ґенія, носія його ідеалів і вістуна волі.

Розуміється, народові потрібні пояснення, особливо історичні, політичні, побутові, літературні, ґеографічні, але наукові, правдиві, повні знання. А Сімович подав читачеві, наче Шевченкове, свої вигадки і накидає їх розумінню Шевченка. В деякій мірі це вже завважено.

В харківс. вид. „Кобзаря" 1930 р. під ред. Березинського, акад. О. Новицького, Шамрая і Р. Шевченка інтерпретації Сімовича відкинено, як не наукові. (с. 317-8). На пояснення С-ча була й спеціяльна рецензія прф. Д. Дорошенка. Він цитатами довів „штучність мови" С-ча й показав, що мова і спосіб викладу у С-ча не мають „ясности і виразности". Це свідчить про неясність та невиразність уяви й розуміння у того, хто взявся поясняти другим мову й думки Ш-ка. Заявивши, що „не збірається вичерпати всього", Дорошенко все ж таки подав аж 32 приклади неправдивих пояснень С-ча. Для народу неправдиві пояснення у всякому разі не можуть бути „цілющими ліками". В порівнанню з кількістю всіх пояснень С-ча число 32 велике. („Хлібороб. Укр.", кн. III, р. 1921, збір. V і VI, с. 211—216). Ми подаємо далі

те, чого у Дорошенка немає*), і кажемо не про помилки, які природно бувають у людей, а про речі нігде недопустимі, та ще в поясненнях для народу, опрацьованих для творів великого національного поета.

На стор. 112, 178, 257 С-ич аж тричі пояснив, що „копа — це 50 копійок, теперішня гривня", „пів карбованця". Але копа в словянськім численню це не 50, а 60, пів копи — 30, 1/4 копи — 15. У „Сні" Ш-ка „Ще копу дожинать пішла", то 6 то 60 снопів. Полукіпки — по 30 снопів. І в Празі, напр., огірки продають на копу: 60, 30, 15. — С-ич міряє по свойому, а не як у Шевченка, і на стор. 143 („Невільник") пояснює, що „чвертка" це „півкварти"! Міра горілки в часи Шевченка була: відро, кварта, півкварти, чвертка, восьмушка, половинчик. Півкварти — це дві чвертки, а не одна.

„В ночі і ожеледь, і мряка, і сніг" — пише Шевченко в Петербурзі 3/XI — 1860 р. Мокро, холодно, на землі ріденьке болото, грязючка, тому з-під ніг ляпає од ступнів і одежа знизу задрипується, заляпується болотом. В таку негоду вели дівчаток з притулку до вмерлої патронки, щоби висловити жаль і пошану, розуміється, нарядивши дівчаток чистенько. А що в дитячих притулках годували погано, а зодягали на холод легенько, то Ш-ко пише, що діти „не годовані" і проти холоду „голі". Ступаючи в рідку грязючку, діти знизу заляпували одежу болотом і задрипали її. Ш-ко пише: „Дивлюся, неначе ті ягнята, ідуть задрипані дівчата, а дід... мов у кошару заганяє... Ненагодованих і голих дівчаток, як ту отару, женуть". Дійсно, в таку негоду ягнята теж бувають завше задрипані. У Ш. всі паралєлі народні і природні.

А д-р Сімович вигадав, що у Шевченка „задрипані" означає „обшарпані, пообдирані". (с. 422). Назву отара на стор. 184 С-ч відніс до збіговища собак! Ученим фільольогам добре відомо, що уже в „Рус. Правді" овечий молодняк зветься „отари-

---

*) З огляду на те, що Хлібор. Україна" є у нас бібліографічною рідкістю, подаємо в скороченні важніші поправки Д. Дорошенка, щоб учителі укр. мови могли мати їх на увазі: Тарновський, дідич не з Седнева, а з Качановки (XIII. стр. Коб.). — „Москалі" в „Катерині" вжиті в значінню не салдатів, а таки на означ. національности (стр. 9. Кобз.) — Бровари лежать від Києва не 30. а 19 верстов (ст. 15). — А. Радищев був на засланні не в І. пол. XIX. в., а в кінці XVIII і вже 1802. р. помер. (ст. 120). — Петро І панував не від 1682., що подає Сім. кілька разів а від 1689—1725. — „Заставляти" вжите не в значінні заставляти в банку, а є це москалізм і знач. „примушувати" (ст. 130). — Богдан Хмельн. жив не „недалеко від Суботова" (ст. 150), а таки в самому Суботові. — Ніякої помилки Шевченко в Іржавці не зробив щодо „полковника прилуцького поганого", як думає Сімович (243). — Репнін був не київським генерал-губернатором, а „малоросійським" (283). — Закрет це не передмістя Вільна (312), а ліс недалеко від нього.—Іван Ніс був не полковником, а сотником в часі своєї зради в Батурині (160). — В Межигорському манастирі фабрика порцеляни існувала тільки до 1870 р. (149 і 431). — Переказ про смерть Наливайка склав не так народ, як тогочасні укр. письменники. Дальше неправильними являються на думку Дорошенка пояснення В. Сімовича про К. Розумовського (154), відношення Гоголя до Шевченка (129). Пугачова (243), здіймання шапок у Острій Брамі в Вільні (311), про Унію (21), „Марію" (390), вірш „Сичі" (288), виховання козацьких синів (145) і т. п. *Ред.*

цею". (Кар. сп. с. 73). Ягнят не зодягають, тому вони обшарпаними й обідраними не бувають. Собак „отарою" ніколи не звуть, це назва для овець, а збіговище собак зветься „тічкою". Хто береться поясняти „Кобзаря", мусить знати його. В вірші „Слава" Ш-ко назвав „задрипанкою" Славу, бо вона і в негоду бігає до царів, то в Версаль, то в Севастополь... Очевидно, що до царів вона не бігла обшарпаною, обідраною. А в негоду задрипалася. Це образ.

В 1830 р. в рос. літерат. вдоволялися в творах сентименталізмом („Бедная Лиза", „Душенька" й ін.). Народних сюжетів ще не сміли впроваджувати в літературу: появу мужика допускали тільки в ролі помічної постати, а не як самостійний сюжет. Зацікавлення панського громадянства оберталися довкруги воєнщини: балів, парад, мундурів, прикрас до уніформів, танців, любовних інтриг і т. д. Тому то Шевченко, пишучи в 1840 р. на політичні теми, яких тоді рос. літ. ще не знала, добре усвідомляв собі, що його „Гайдамаків" зустріне глузування, лайка, осуд і написав: „коли хочеш грошей та ще й слави,... співай... про „Матрьошу", про „Парашу, радость нашу", султан, паркет, шпори, — от де слава!". Смірнова, приятелька Гоголя, в своїх записках розповіла, що цар любив паради і сам уряджував балі, на які дворяни зїзджалися з султанами на шапках, зробленими з курячого, чи інш. піря. Військові султани на шапках були з кінського волосся. Лермонтов писав: „Вьются белые султаны, как степной ковыль, мчатся пестрые уланы, поднимая пыль".

С-ч, не знавши цього, пояснив: „От що хотіли, щоб їм письменники писали про панянок, горничних (покоївок), про с о б а к (С у л т а н і в)" і т. д. (с. 41). Вийшло, співай про султан, паркет, шпори — це про собак, що звуться Султанами, про панські покої, про коней! Вийшла нісенітниця: наче на шапках носили собаку, а Лермонтов прирівняв собак до трави ковилю; наче офіцери зі шпорами — коні, балі з танцями — панські покої, а кріпачки рівні були з панночками! Цього Шевченко і не писав, і не гадав. Написати таке можна тільки не знавши ні мови, ні побуту, ні літератури, а вигадуючи, що трапиться, аби замаскувати незнання.

„Собак-Султанів" вигадав сам С-ч, не відчувши граматичної нескладности своєї вигадки. У Ш-ка: „Співай про султан, паркет, шпори". Тут аккузативна форма від „про" для поданих слів сама каже, що річ йде про предмети неживі. Собака предмет живий і як би річ про неї, то Ш-ко написав би: „Співай про султана", а не „про султан". В укр. живій мові і предмет неживий прибирає в аккузат. форму живого, коли в поетичнім порівнанні має значіння живого предмету: „Не вспів Нечай на коника впасти, а став Ляшків,... як снопик-і-в класти". Не снопики, а снопиків, бо в значінні людей.

У Ш-ка в „Наймичці" (Переяслав, 1845) стрічаємо таку змальовану з побуту картину приготовань до весілля:" ...молодиці коровай м і с и л и ...Старий батько з усієї сили з молодицями

танцює та двір вимітає, та прохожих, проїзджачих у двір закликає, та вареною частує, на весілля просить, знай бігає, а самого ледви ноги носять. Скрізь гармидер та реготня в хаті і на дворі, і жолоби викотили з нової комори, скрізь порання: печуть, варять, вимітають, миють". Цю живу картину з побуту С-ич цілком перекрутив і нівечить. Він пояснив, що „місити" коровай -– це „багати" (с. 214). Одначе, це дві цілком ріжні операції. Коровай „багають" після того, як тісто вимісять і воно зійде. „Старий батько знай бігає" С-ич пояснив, що знай — це „наче б то, ніби то". Таку фільольоґію московс. проф. Ільїнський назвав „дикою". Не наче б то, ніби то бігає, а дійсно, справді бігає, танцює, тому й „ледви ноги носять", бо старий втомився, а на те не вважає і знає собі своє — бігає і т. д. При науковій інтерпретації обовязково треба справитися з текстом взагалі. В „Відьмі" у Ш-ка читаємо: „В хатиночці чисто, тихо, ясно, мов у раї, і знай двері поскрипують—ніхто не минає". Це не ніби то і не наче б то поскрипують, а безперестанно, бо ходить багато люду. В „На вічну память Котляревському" у Ш-ка читаємо: „Защебече соловейко — сохнуть дрібні сльози; послухає, усміхнеться, піде темним гаєм, — ніби з милим розмовляла... А соловейко знай співає, та дрібно, та рівно, як Бога благає"... І тут „знай" співає — це соловейко знає собі співати, ні на що не звертаючи уваги, і дійсно співає невтомно, без перерви, а не „ніби то, наче б то". Таку ж свою вигадку С-ич подав і для „жолоби викотили".

Побутова дійсність така: постіль для молодих на першу шлюбну ніч готують звичайно в коморі, коли немає кімнати. Для постелі в коморі, у заможнього господаря, заставленій всякою посудою, треба звільнити й прочистити місце, тому зайву посуду виносять чи викочують на двір. Ш-ко подав це образово, а С-ч, не знаючи побуту і взявшись поясняти, подав свої вигадки. Він каже: „жолоби викотили, розуміється, з тим, що в жолобах — усе позабирали, не жалкуючи нічого, щоб весілля було, як слід". (стр. 178). В цім поясненні нічого подібного до дійсности і до написаного Шевченком. Викотити жолоби повними „з тим, що в жолобах" не можна, та й не потрібно, бо на їжу з жолобів могли взяти, що треба. Наукове розкриття змісту слова вимагає, щоб рахуватися не з самим згуком його, а і з психольоґією, уявою, поняттям, предметом, часом, історією, звязком з безсумнівними фактами і т. ін. (Потебня). Сімович зі всім цим не рахується зовсім. Тому маємо діло не з поясненнями, а з куріозами.

Наймичка в останній раз на прощі в Києві занедужала так, що ледви „дошкандибала" до дому, в Києві заробляла водоносною і до дому принесла дешеві гостинці, та й то не всім, бо грошей не стало (с. 178—180). Поет каже: „І внучатам із клуночка гостинці виймала: і хрестики й дукачики, й намиста разочок,... а Карпові соловейка та коників пару". С-ч про це пише: „клуночок — це „пакуночок", намисто — це „коралі", а коники, розуміється, „забавки з дерева". (с. 179—180). Каже „розуміється-

ся“, коли тут все його вигадка і немає правди. Клунком зветься не пакунок, а частина мішка з поклажею в ній. З прощі бідні, як Наймичка, приносять на гостинець дешеве намисто скляне, а не коралі, які звуться „добрим намистом“. Як би були коралі, то Ш-ко написав би „й коралів разочок“. Їх Ганна не мала за що купити, бо і на дешеві гостинці не стало грошей. Коників пару—це два медяники за копійку пара, які мали форму коників і позолочені головки. Були в 1845 р. коники і з глини зі свищиком ззаду. А дерев'яних прочани не приносили. Але на що Карпові аж три свищики: соловейко і два коники! Для свисту досить і одного соловейка. Медові коники були тоді звичайним гостинцем. У С-ча вигадки.

С-ич робить Шевченкові і свої поправки. (с. 88,180 і ін.). Наймичка вернулася з прощі в неділю перед вечором хвора вмірати, не застала Марка і серед нетерпеливости не діждеться його повороту, щоб попрощатися і вмерти. Щоб Марко швидче вернувся, вона рішила найняти в неділю акафист, але погубила дні, лежачи хворою, і питає Катерину: „Коли в нас неділя?“ Катерина відповіла: „Після завтра“. Виходить, що розмова була в пятницю — стільки Наймичка лежала і ждала хвора. Сімович поправля Шевченка: „Власне, як добре розібрати, то після завтра вийде вівтовок, бо ж у неділю Ганна прийшла. Шевченко цього не примітив“. (с. 180). На „поправку“ С-ча можна поставити питання: „Власне, як добре розібрати“, то хто ж бувши при своєму розумі, питає в неділю, „коли в нас неділя“! Сам же С-ч пише, „бо у неділю ж Ганна прийшла“, з чого ясно, що питала Катерину про день вона не в неділю. Прийшла вона перед вечором, бо Катерина „полуднувать посадила“, умивши їй з дороги ноги. В цей час по селах служб по церквах не буває і найняти акафист Наймичка могла тільки в слідуючу неділю, через тиждень. Тому й Сімовичеве упевнене твердження: „після завтра вийде вівторок“ ніяк не може вийти, а поправка Шевченка не є поправкою, а каліченням дійсного змислу, грубою помилкою. Так і далі. Наймичка каже: „Катерино! Не та вже я стала, зледащіла, нездужаю і на ноги встати“. Останні слова дають повну ясність слову „зледащіла“, а С-ч на стор. 171 пояснив, що ледащо — це те саме, що плут, себто: обманець, мошенник, ошуканець. По думці С-ча Наймичка через хворобу, втративши сили працювати, стала обманщицею, ошуканкою, плутовкою (по московськи)!

„Де світилка з друженьками, старости, бояре“ — питає гірко мати доню в „Катерині“. С-ич пояснив: „світилка — дівчина, що держить меч і свічку на весіллі“. (с. 12). Чий меч, чию свічку, а як же решта світилок, бо у Шевченка їх кілька і він пише: „світилки“? Текст С-ч перекрутив, пояснення затемнююче. На весіллі дівчата з боку молодого — світилки, а з боку молодої — дружки.

В 1839 р. Шевченко з присвятою Гребінці написав „Перебендю“. Перебендя — це людина з мінливим настроєм, видаючись веселою, вона „світом нудить“, журиться і ховає свій настрій від

людей, але, помимо волі, дійсний настрій прорива€ться, тому й спів міня€ться. „Оттакий то Перебендя старий та химерний: заспіва€ весільної, а на сльози зверне". А С-ич пояснив: „Перебендею звуть у нас (у кого це? Тільки не у тих, про кого пише Шевченко) людину, яка багато балака€, балакуна, а що й кобзарі багато балакають, то і вони перебенді". (с. 29). В ученій літерат. є думка, що в перебенді Ш-ко змалював або себе, або Гребінку, як поетів (Проф. О. Колесса, проф. Л. Білецький). На с. 40 С-ч пояснив, що „химерні слова" — це „дурні, негодящі, пусті" слова, речі. Що кобзарі „багато балакають", „балакуни" — це відкриття С-ча. Після С-ча слова: „Оттакий то Перебендя старий та химерний" набірають змислу, що кобзарі не тільки балакуни, а ще й придуркуваті і кажуть „дурні, негодящі, пусті речі". Що ж до Ш-ка та Гр-ки, то виходить: „Оттакий то Шевченко (чи Гребінка) старий балакун, дурний негодящий пустомеля". Такого наплутав С. Пояснюючи другим, треба самому добре подумати і знати, а не вигадувати.

„Обізвався Наливайко — „не стало кравчини"! Обізвавсь козак Павлюга — за нею полинув", то б то за кравчиною. С-ич пояснив, що „кравчина" це спеціяльна назва для ватаг Наливайка, здається, від того, що він був ремісником, кравець" (с. 22). І це не так. „Кравчина" не тільки у Наливайка, а також і у Павлюка, який „за нею полинув" збирати, скликати, і у Сави Чалого (Дума про його), а у Срезневського в І т. „Запорож. Стар". читаємо: „Славна стала та кравчина, як на Польщу стала"; і у Драгоманова маємо приклади. Кравчиною зветься самостійна, окрема військова частина, загін, відділ повстанців. У сербів від того ж пня і з тієї ж психольогії слово країна, вкраїна, в значінні бій, війна, військова частина, територія, на якій ідуть бої. Від того ж пня і тої ж психольогії походження назви Вкраїна, Україна. Порів. у Греків μοῖρα.

В „Катерині" читаємо:.. Ліс чорніє, а під лісом... либонь курінь мріє. „Ходім сину, смеркається, коли пустять в х а т у. А не пустять... під х а т о ю заночуєм". Ясно, що курінь лісника — це хата, її так аж двічі назвав Шевченко. Нема й чого поясняти. Але Сімович тягне Шевченка на Прокрустове ложе своєї лябораторії, щоб перетворити його поезію на свої „цілющі ліки на поранені та зболілі народні душі", і на стор. 16. в супереч Шевченковому текстові, пояснив, що курінь у Шевченка — це „ліпянка, халабуда"! Ні те, ні друге. В лісі досить дерева і хати лісникам будують не з глини та соломи, а з дерева. Що ж до халабуди, то хата ніяк не будка на возі чи санях, напнята на обручах.

Метелиця у С-ча „дуже дрібний танець" (с. 42) — навпаки, метелиця танець гуртовий, колом і не дрібний, в цім танцю й співають, що для дробного танцю річ неможлива.

„Ціла Україна" у С-ча це „від Запоріжжя аж геть під Київ" (с. 22). Виходить, наче Поділля, Волинь, Київщина, Галичина, де Морозенко, за яким „уся Україна плаче" — це все не Україна!

(Далі буде).

Др. Борис Кудрик.

Йоганнес Брамс.

(В сотні роковини уродин),

(Докінчення).

Загляньмо тепер знову в робітню Брамса. Ставши мистецьким провідником „Т-ва Пр. Муз.“ пише 2 більші орхестральні твори: варіяції на тему Гайдна (B-dur) і першу симфонію C-moll (1875), а поміж ними третій і останній смичковий квартет B dur. В два роки опісля йде друга симфонія D-dur і разом з нею скрипочний концерт D-dur, присвячений Йоахімові, згодом другий фортепяновий концерт B-dur, присвячений — старому Марксзенові. Це справді зворушливий акт вдячности вкритого вже славою композитора для свойого давнього вчителя! З нагоди одержання почесного докторату від бреслявського університету (1879) пише він звісну „Академічну увертюру“ C-moll (на теми буршівських пісень), а невдовзі й „Трагічну увертюру“ D-moll (під вражінням лектури Софокля). Скрипочна соната G-dur, фортепянні твори (обі рапсодії ор. 79, дрібні кусники ор. 76) фортепянне тріо C-dur, смичковий квінтет F-dur і свіжа партія сольових пісень припадають більш менш у той сам час. А між цим подорожі по Німеччині, Австро-Угорщині, Швайцарії, Голяндії, навіть Італії. Плян подорожі до Галичини на жаль розбився.

На вісімдесяті роки припадають: третя симфонія F-dur (1883), четверта й остання симфонія E-moll (около 1886), друга й третя скрипочна соната (A-dur, D-moll), друга й остання віольончелева соната F-dur, третє фортепянове тріо C-moll, подвійний концерт (Concertante) A-moll на скрипку і віольончелю з орхестрою та другий і останній смичковий квінтет G-dur. З дрібніших творів побіч сольоспівів, дуетів та дрібних хорів з фортепяном і a capella згадаю „Циганські пісні“ (ніби вокальний пендант до фортепянних „Мадярських танців“) — це вокальні квартети з фортепяном до слів, переложених з мадярського. Подорожі по Німеччині, Швайцарії та Італії не устають. В 1891. році пізнає композитор в часі поїздки до Майнінген кляринетиста Мільфельда, члена славної орхестри під батутою Ганса фон Більова. Для нього пише дві сонати (F-moll, Es-dur) на фортепян і кляринет, тріо на фортепян, кляринет і віольончелю (A-moll) та квінтет на смичкові інструменти і кляринет (H-moll). Ще лише три зшитки фортепянних мініятур (ор. 117, 118, 119) — і вже два останні опуси релігійного змісту, немов прочуття недалекої смерти. Це 11 органних прелюдій (Choralvorspiele) на теми протестантських хоралів, якраз таких, яких тексти безпосередньо чи посередньо відносяться до останніх речей — і чотири духовні пісні на бас з фортепяном: „Vier ernste Gesänge“, ще більш есхатольоґічного характеру. Такі передсмертні настрої чується вже потрохи в останніх мініятурах (славне інтермеццо Es-moll з ор. 118); зшиток ор.

117, в якому перший нумер є „колисковою піснею“, назвав композитор „Wiegenlieder meiner Schmerzen“. Тай ось уже 1896 рік — рік великих болів. Втрата великої приятельки Кляри Шуман, смерть і похорон Брукнера, а передовсім внутрішня недуга, що поступала швидко вперед, навела на композитора передсмертню мелянхолію. Тепер він уже нічого не творить, сторонить щораз частіше від людей і лише десь колись приходить на оперу чи концерт, стараючися закрити своє терпіння. Але здебільша перебуває в бібліотеці радника Міллєра, читаючи майже виключно Біблію. Та вкінці недуга робить своє, і дня 13. квітня 1897. замикає він очі на вічний сон. При величавому здвизі народу, з участю всего віденського мистецького світу, зложено його тлінні останки на віденському центральному кладовищі побіч гробів Беетовена й Шуберта.

* *
*

Увесь творчий дорібок великого композитора перейшов я бодай з грубша в життєписі. Тепер пригляньмося його духовому профілеві.

Брамс на тлі своєї доби є неначе батьком великої музичної родини, неначе сонцем, довкола якого гуртуються ріжні планети. Поза неоромантиками Берліозом, Лістом і Вагнером та їхніми послідувачами Корнеліюсом, Брукнером і Вольфом, які знову творять іншу музичну родину, пишається велична стать Брамса в крузі композиторів здебільша слов'янських та північних націй, що хоча й приняли здобутки неоромантизму, то в своїй основі полишилися дальшими плекателями клясичних форм. Це Сметана, Дворжак, Чайковський, Ґріґ, Ґольдмарк, Роберт Фукс. За їхньою творчістю стежив Брамс з чималим зацікавленням та щирою симпатією. З-поміж численних молодих талантів, що тішилися його невспипущим підпертям та користали з його ґеніяльних педагогічних рад, вийшли ось такі великі композиторські звізди як Дворжак та Роберт Фукс. Але також до творчости Вагнера, мимо такої величезної ріжниці напрямку, відносився, як уже сказано, бодай на загал прихильно та навіть боронив його перед кпинами ворогів. З французьких та італійських сучасних собі оперистів тішилися його симпатією Верді, а головно Бізе, якого „Кармен“ уважав перлиною сучасної оперної творчости. Та все ж таки найбільш дорожив старими клясиками від Палєстріни аж до Шумана й Шопена*) включно, а між ними навіть такими вже тоді призабутими авторами, як Клєменті, Віотті, Керубіні, Меіль, Шпор, Маршнер. Посідав величезну музичну бібліотеку, в якій не бракувало стародруків та навіть автографів пр. Беетовена, Шуберта, Шумана. Все те по його смерті ввійшло в склад архіву „Т-ва Приятелів Музики“ в Відні.

Ось і змалювали ми велику стать цього музичного універсаліста, що якраз тою прикметою так і пригадує Ґетого. Тепер

*) В видавничій комісії збірного видання творів Шопена брав участь разом з Клярою Шуман, Барґілем та іншими,

схарактеризуймо бодай загально його творчість. Те, що нам тут у першій хвилі накидується, це неперебране, розкішне багацтво мельодії, гармонії та контрапункту, максімум вибагливости в помислах тематичної праці, такі сміливі, а при тім такі льогічні варіянти в будові традиційних форм — а те все забарвлене якимсь дивним кольоритом, в якому в гармонійній синтезі відзиваються гомони з ріжних світів. Раз чуємо імлою пізної осени сповиті звуки північної країни, то знову затужить десь заблукана циганська скрипка, або щось наче наша українська думка чи уривок старого боєвого рапсоду південної Словянщини, то нараз засміється якийсь віденський вальс чи альпейський йодлєр — а скрізь, навіть і в найвеселіших мельодіях, якась вічна, невтишена туга, що сягає в таємничі засвіти, в царство духів. Та тепер пригляньмося, звідкіля береться ця дивна ріжноманітність, що нас так очаровує. Брамс це уосіблення північно-німецької фільософічної вдумливости, а заразом старої, відвічної туги синів понурої Півночи за золотим сонцем Півдня. Ця туга снується червоною ниткою крізь історію німецького народу що найменш від хрестоносних походів, коли то німець вперше станув віч-на-віч з розкішною культурою Півдня та Сходу. Цісар Фридрих II. будує собі другу резиденцію на Сицилії, німецькі гуманісти доби реформації линуть думками до величі старинного Риму, поети-клясики XVIII. століття тонуть зовсім у спогадах про стару Гелляду, Гете їде двічі до Італії, поети-романтики розспівуються про чар Еспанії та Сходу — оце все прояви тієї відвічної німецької туги. А в Брамса ця туга прибирає дуже питоменний вираз. В филях „гарного синього Дунаю“, розколиханих у ритм віденського вальса, в розпучливій демоніці чардаша, в розливних зідханнях словянської думки, в пісенних текстах з життя Італії, Югославії та Орієнту, а нерідко в нецьогосвітній величі Святого Письма шукає він того таємничого чогось, за чим, мов той спрагнений олень з Давидової псальми, тужить дух його рідної північної країни. Але попри це все звенить виразно нота його рідних околиць, будьто як загальна темна закраска (замилування до дуже низьких басів фортепяну та октавових здвоєнь в „дереві“ орхестри, оминання ярких звукових ефектів), будьто в виді мельодичних зворотів північно-німецької народньої пісні або просто цитатів народніх пісень (пр. в анданте першої фортепянної сонати).

Щодо своєї композиторської техніки є Брамс спадкоємцем поліфонії Баха й сонатного стилю віденських клясиків, головно Беетовена. Тому й говориться про три великі Б німецької музики: Бах - Беетовен - Брамс. В Бахівській поліфонії корениться половина його багатої гармоніки. Самозрозуміло, що тому вдумчивому, в своє нутро зверненому мистцеві чужою була всяка зовнішня блискучість і бравура. Оперної ділянки не управляв зовсім, а той рід інструментальної композиції, де один сольовий інструмент має заблиснути на тлі орхестри — концерт — перетворив він на свій лад. Сольовий інструмент пишається в нього, подібно як у Баха, не бравурою, лише поліфонією. Така і його

інструментація, багата в сотні ніжних відтінів, а ніколи ярка; так трактує він і фортепян сольо, тяготіючи більш до повнозвучних низів; також людському голосові не дає ніколи ексцентричних висот на лад давньої італійсько оперної школи. Можна сказати, що всякий рід музики тяготіє в нього до камерального стилю або до рівнож поміркованого під кольористичним оглядом хорового стилю XVI століття. Під оглядом забарвлення словянсько-мадярськими інгредієнціями пригадує він Шуберта. Але мадярський елємент не обмежений тільки до „Мадярських танців“, „Циганських пісень“ чи „Циганського ронда“ в фортепянному квартеті G-moll, але розсипаний майже скрізь по всій інструментальній та частинно пісенній творчості, займає тут зовсім анальогічне місце, як український елємент у творчості Беетовена. Досить частим є віденський льокальний елємент, очевидно, заступлений в першу чергу в чотироручних вальсах з хором і без хору. В цих дуже своєрідних перлинах лучить композитор два такі далекі собі „кінці світу“, як поліфонія Баха й віденський вальс Штравса в найзгіднішу гармонію. Тут і там напіткнемося ще на сербо-хорватські (пр. скерцо другої та ще більш скерцо четвертої симфонії, деякі пісні), а вкінці навіть на українські відгуки (пр. перша тема аллєгра віольончелевої сонати E-moll, перша тема аллєгра кляринетного трія A-moll). З українською піснею зіткнувся Брамс не лише через Мандичевського, але напевно також завдяки збірникам народніх пісень ріжних націй (кільканадцять таких находилося в його бібліотеці), а можливо, що в часі поїздок по Німеччині около 1860, маючи випадкову стичність з російськими маґнатами, міг яким робом підхопити яку наддніпрянську мельодію (це відноситься до віольончелевої сонати). Вкінці і „мадярська“ тема фортепянних варіяцій D-dur, що так різко показує свою словянську рису, хто зна чи не лемківського походження.

І як той Дунай, що випливаючи з глибин німецької землі попри Альпи, в дальшій своїй течії на південний схід обєднує сміливим луком німецькі землі зі словянськими та гирлом торкається воріт Золотого Сходу — так оцей Брамс, вийшовши з ґерманської Півночи, а опісля осівши в такім перехрестю народів і культур, як Відень, обєднує музичний Захід зі Сходом, наче живий символ великих слів Ґетого: „Orient und Okzident sind nicht mehr zu trennen“.

А нам українцям, яких завданням є стопити в одну гармонійну синтезу Схід з Заходом, чи ж не має він бути близьким? Вже ж, що так!

А вище підчеркнена питоменність його музики — відсутність усякої дешевої бравури та несплямлена непорочність почувань нехай перешколює нашу українську музикальну душу в напрямку найчистішого ідеалізму й вижене з неї все, що пахне музичною „кривоносівщиною“!

А до того пригадаймо собі, що одним із перших його апостолів був українець — згаданий уже Мандичевський! Та впливи

Брамса на нашу новітню музику поки що невеликі й лише принагідні (порівнуючи з рішаючим його впливом на такого Дворжака, чи Роберта Фукса, його особистих вихованців, а з нових російських: Танєєва, Юона і Медтнера*). Ці впливи починаються в нас мабуть уже від Лисенка (в пісні „Не забудь“ місце „Злотих снів“ і „То ж сли всю життя путь“ пригадує сильно початок скерца III симфонії Брамса), трохи більші вони в Стеценка й Алчевського (останнього сольоспів „Чого ж мені тяжко“), відтак у Косенка (фортепянна суіта в старому стилю, віольончелева соната D-moll), з галичан головно Людкевич в обрібках старогалицьких пісень зачіпає об стиль Брамса. Його знамените опрацювання пісні „Пою коні при Дунаю“ (на мужеський хор) з її, ніде правди діти, трохи мадяризуючою мельодією, пригадує сильно Брамсівські обрібки мадярських танців. Та справжнє Брамсівське насліддя на Україні можливе лише тоді, коли, остаючи якнайдальше від розкладових течій нинішнього модерну, наші молоді творчі сили навяжуть безпосередньо до старих клясиків Заходу, опершися кріпко об поліфонію й сонату та перепоївши їх до решти українським духом — обєднавши гармонійно Захід зі Сходом, за світлим приміром оцього північного чародія звуків!

М. Чубатий.

VII. Міжнародний Конґрес істориків та українці.

(Спостереження учасника).

Рівно місяць перед VII Міжнародним Конгресом Істориків, що радив від 21—28. серпня с. р. у Варшаві, відбувся III міжнародний конгрес лікарів педіятрів у Льондоні. До свого суто наукового звідомлення з того конгресу додає доцент кольонського університету Fritz Thoenes таку знаменну увагу: „Міжнародні наукові конгреси відіграють немаловажну ролю в життю народів, та вони, подібно як і цей будуть мати все таки більше політичне і товариське, чим чисто наукове значіння. Німцеві лікареві припадає тут важна роля загранично-політичного значіння“. Якщо стрічаємося з такими поглядами на ролю міжнародніх конгресів такої специяльности далекої від всякої політики як педіятрія, то що ж доперва говорити про міжнародний конґрес історичних наук, так тісно звязаних з політикою та біжучим життям народів. Сказане вище німецьким лікарем дасться з куди більшим правом примінити до VII Міжнародного Конгресу Істориків у Варшаві. Був він безперечно поважним переглядом здобутків історичної

*) Наче задніми дверми дістаються в орбіту стилістичних впливів Брамса учасні російські немодерністи: Рахманінов та Глазунов, що виходять властиво від Чайковського. З творчістю Брамса вяжеться їхня творчість, у кожньому разі бодай ідеольогічно.

науки світу за останних пять років, згуртував він на 1000 присутних біля 600 правдивих наукових дослідників на полі історичних наук, але коли би хто хотів підглянути ту задушевну інтенцію тих учених, представників поодиноких народів, то безперечно відшукав би в першу чергу охоту кожного народу використати цей ареопаґ учених для якнайкращого запрезентування своєї нації, висунути її на чоло перед другими, а слабших народів — звернути принайменше на себе увагу, отже цілі престіжеві, політичні.

В першу чергу господарі конґресу поляки, яких безперечно стрінула велика честь, що той міжнародний конгрес відбувався саме у Варшаві, пустили в рух увесь державний та громадянський апарат з фондами міністерства заграничних справ та освіти включно, щоби чужинцям якнайкраще представити здобутки польської культури взагалі, а не лиш історичних наук за останніх 15 літ відродженого державного життя. Десятки зголошених рефератів (до речі ріжної вартости), люксусово виданих вже перед конгресом кілька томів інформаційних видань, щоденні прогульки, приняття, а при тім всім понад чотири сотки зголошених учасників конгресу поляків, все це змагало до вище наміченої мети. Йшло тут в першу чергу про репрезентацію, бо в праці на секціях, де йшов огляд наукових здобутків історичних наук, самозрозуміле, не найбільші числом господарі, були першими. Тут пальму першенства старалися добути французи, що прибули в числі около 100. Амбіція французької делєгації йшла в тому напрямі, щоби доказати перед світом, що не німці, але вони ведуть провід в історичних науках світу. Чи удалося це їм? Немає двох думок, що французька мова, уживана постійно, мало не демонстраційно, історикам політичних союзниць Франції, лунала куди більше, чим німецька мова, якою послугувалися крім німців (разом з Німеччини та Австрії біля 50 людей) також історики Скандинавії, балтійських країв та по части других народів. Французькі реферати та дискусії блистіли гарною формою, прикрашеною легким гумором та сатирою, одначе наукове узасаднення було в німецьких рефератах куди солідніше та основніше. Слабше був репрезентований англьосаський історичний світ, по рівній части зложений з англійських та американських істориків. Були між ними і світової слави поваги як кембріджський професор Temperley і ін. Та їх присутність не вибивалася більше від італійців, що прибули у значнім числі та з великою самопевністю старалися показати, що мало в чім уступають французам. В мовах 4-ох згаданих народів відбувалися згідно зі статутами конґресу всі реферати, хоч теоретично була допущена і пята конґресова мова, еспанська. Численно прибули ромуни, зате словянські держави (Чехія, Югославія) були доволі слабо заступлені. Окреме місце належиться більшовикам та представництву одинокої на конґресі репрезентованої недержавної нації української, що була тим разом заступлена не гірше від неодної державної нації.

Більшовики заповіли спершу доволі поважну делєґацію (біля 15 душ) зі своїми тузами, марксітськими рабінами Бухаріном та Луначарським на чолі. Загал конгресистів з великим заінтересуванням ждав на двобій між прихильниками історичного матеріялізму й істориками „буржуазного світу", що мав відбутися в другім дні конґресу на 13. конгресовій секції, для дослідів над історичною методою та теорією історії. Зі сторони противників історичного матеріялізму були зголошені два реферати: американського професора з Лінкольну F. M. Fling-а п. з. Historical Synthesis та норвезького професора з Ослько W. Keilhan-а п. з. Historischer Materialismus oder historische Synthese? та вкінці корреферат професора зі Скоплє Олекси Єлячіча, українця-еміґранта. Зі сторони істориків матеріялістів стояв на порядку дня реферат Бухаріна п. з. Zur Frage über die heutige Methodologie der Geschichtserkenntnis та чотири корреферати більшовицьких істориків Ґуріна (Мінськ), Лукіна (Москва), Волґіна (Лєнінград) та Преображенського (Москва). Згадане засідання стягнуло кілька соток учасників конґресу та більшовики змикитили. Бухарін не приїхав, корреферати істориків марксистів відпали мимо їх присутности. Лиш проф. F. Fling виголосив свій реферат про історичну синтезу, а наш земляк проф. Єлячіч у блискучім корреферат та паризький історик Bloch у дискусії збивали історичний матеріялізм як науково необоснований. Засідання, обчислене на кілька годин, скінчилося за півтора години, а зібрані вертали розчаровані, що не зазнали розкоші приглядатися інтересному двобоєві. Участь більшовиків на конгресі не була нічим замітною, хіба була правдивою відбиткою їх політичного положення в Европі, яке характеризує капітуляцію навіть перед слабою Ромунією та залицювання до всіх буржуїв, закінчене мабудь коротко триваючими більшовицькими подружжями, під назвою пактів неаґресії. Наказний „президент" біло-руської академії наук Ґурін виголосив реферат про царську політику утисків в польськім королівстві в 19. ст. навіть в польській мові (одинокий на конгресі реферат в тій мові). За те господарі вшанували Луначарського тим, що зголошений ним реферат поміщено на кінцевім плєнарнім засіданню. Та цей реферат відпав ізза неприсутности референта.

Кожному стає ясно, що на такім стадіоні міжнародніх змагань положення недержавного народу дуже тяжке, по перше, з браку грошевих засобів, по друге, з браку попертя, яке дають дипльоматичні чинники власної держави. Шляхом презентування своїх наукових здобутків старається кожна державна нація прямувати також до своїх політичних цілей. Серед таких партнерів приходиться куди важче недержавній нації вести рівнож науковим шляхом пропаґанду своєї національної культури.

Якщо ми говоримо про пропаґанду національно-політичних цілей на науковім конґресі, то ніяким чином не мали ми на думці прямої політичної аґітації на такім місці, чого собі бажали на однім поконгресовім зібранню у Львові деякі наші специ

від заграничних репрезентацій. Навпаки, пряма чи то політична агітація, чи політичні виступи на науковім конгресі взагалі скомпромітували би лиш безповоротно і таких „вчених делєгатів", і саму націю. Політична сторінка виступу удачна чи невдачна лежить саме в річевій конгресовій праці, в підібранню інтересних тем, що виразно зазначували би напрямні рідної науки, в річевім забиранню голосу в дискусіях, в піддаванню научних проєктів та вкінці в навязуванні особистих звязків з ученим світом. Словом, треба звернути увагу учасників конґресу на себе, на свій нарід, на його культуру та її значіння у всесвітній культурі. Зручне вплітання здобутків рідної науки, де є лише нагода, та вязання їх з всесвітною наукою — отсе є та національно-політична пропаганда, можлива на науковім конґресі.

Яка ж була роля українців на VII конгресі істориків? Офіціяльно брало в конгресі участь 11 українських істориків: проф. Кордуба, проф. Чубатий, дир. Пастернак, о. др. Скрутень та др. Зубик від НТШ, дир. Свєнціцький від Нац. Музею, проф. Д. Дорошенко та В. Щербаківський від Укр. Університету в Празі, проф. О. Лотоцький від Укр. Інституту у Варшаві та особисто проф. Олексій Єлячіч зі Скоплє і др. Смішко зі Львова. У засіданнях брав також участь о. Жевуський. На дванадцять учасників українців зголошено 8 рефератів і один корреферат, що були читанні на 8 секціях конгресу: на секції археольоґії два реферати (Пастернака та Щербаківського), та по одному на секції церковної історії (о. Скрутня), на секції історії права (Чубатого) на секції економічної і суспільної історії права (Зубика), на секції історії східної Европи (Кордуби), на секції методики історії (Єлячіча), на секції історії мистецтва (Свєнціцького) та на секції освіченого абсолютизму (Єлячіча). Білянсуючи працю наших істориків на конгресі та заінтересування Україною й українською наукою чужими вченими, сміло можна сказати, що Україна була на тім міжнароднім зїзді куди краще репрезентована, чим неодна держава, як більшовицька Росія, Еспанія, Португалія, Югославія, Болгарія та ін. А певно рівналася репрезентації таких культурних державних націй як чехів, мадяр та ін. Якщо порівнуємо себе тут також з малими державними націями, то не слід нам забувати, що при сучаснім положенню українського народу його наукове життя находиться в дуже важких обставинах, а Україну репрезентували лиш західно-українські землі та еміграція. З радянської України не то не пущено ні одного історика українця, але навіть ніякого малороса чи змалоросійщеного єврея з тереторії України, що то тепер так обсіли всі наукові установи на Україні з Академією включно.

З яким успіхом пройшли наукові реферати учасників українців? Успіх залежить від численної авдиторії, що її стягне відносний реферат та від дискусії над рефератом. Під тим оглядом можемо бути вдоволені з вислідів мимо ріжних митарств декого

із господарів конґресу, що деякі реферати українців або вже в програмі або при самім читанню рефератів відсували на кінець засідань, коли то слухачі перемучені покидають переважно засідання, а дискусії тоді з правила відпадають.

Реферат дир. Пастернака стягнув поважний гурт спеціялістів, а жива дискусія закінчилася навіть усталенням наукової тези про походження авєнтицької культури на західно-українських землях. Теж оригінальний під методольоґічним оглядом реферат проф. Щербаківського над збиранням і укладом археольоґічних висновків викликав живе заінтересування. Найбільше основні питання з українських історичних наук порушували реферати проф. Кордуби і Чубатого. Проф. Кордуба реферував про повстання української нації. Мимо того, що секретаріят секції (секретарами в засаді були поляки) відсунув цей реферат аж на кінець засідання слідуючого дня, як було призначено, реферат стягнув численну авдиторію, около 40 учасників, між якими бачили ми знаних істориків слявістів як проф. Бідля, Геча, бувшого премієра Йоргу, Галєцкого, Гандельсмана та других. Мимо спізненої пори відбулася коротка дискусія, хоча очевидним було, що це питання було би викликало дуже широку дискусію, до якої зрештою все поривалися російські еміґранти, що дуже точно приходили на всі українські реферати з гарячим бажанням збивати українські тези. До того знайшли вони вдячне поле на рефераті автора тих стрічок п. з.: Предмет історії українського права. Тим разом наш референт випадково дістав дуже догідну чергу (другий реферат ранішного засідання) та стягнув повну салю слухачів, біля 50 істориків права, між якими були такі вчені як проф. Сорбони Olivier-Martin, проф. Marzo з Риму, Kühnsberg з Гайдельберґу та много інших. Після реферату вивязалася дискусія, що виповнила ввесь призначений програмою час, в якій забирав голос проф. Рафач, Сємєнський, доц. Савицький, москаль, автор знаної евразійської ідеольоґії та ін. Савицький сильно атакував причислювання Руської Прави до історії українського права та взагалі старався вводити баламуцтво з назвою Русь. В кінцевім слові референт збив цілковито його аргументи як науково нестійні, виказуючи, яке баламуцтво вводить російська наука у пізнання минувшини східної Европи. Виступ також того члена нашої делєгації був удатний. Свідчить про це заінтересування, з яким учені ріжних країв голосилися до нього з просьбою про літературу до цього питання. Інтересні для спеціялістів були також реферати о. Скрутня та др. Зубика. Коли ж вкажемо ще раз на вище згаданий, прямо блискучий виступ проф. Єлячіча в часі дискусії над історичним матеріялізмом, що зискав собі гарячий аплявз кількасотголової авдиторії вчених цілого світу, то хіба можемо бути вдоволені працею наших істориків на конгресі. На поодиноких секціях українські учасники забирали голос у дискусіях над другими рефератами як проф. Корбуда і О. Жевуський над рефератом Галєцкого та проф. Чубатий над рефератом проф. Естберга з Норвеґії.

Осьтак представлялася праця українців істориків на тім конґресі. Чи осягнули ми там як недержавна нація ті національно-політичні цілі, до яких прямує на таких конгресах кожна державна нація, запрягаючи увесь свій апарат? По нашій думці ту ціль осягнено більше, як можна було при наших важких обставинах. Нині дійшли ми вже до того, що про Україну, про українську науку вже й в окремих її ділянках як в археольоґії, історії права, мистецтва і в других говориться як про річ означену і знану. Вже й реферати чужих вчених, як пр. берлінського професора Hoetsch-а про розвій держав Східньої Европи в 16—18 віці, виказують деколи таке основне знання української історії, що може рівнатися зі знанням історика українця. В аналізі прим. переяславського трактату та цілої політики Москви у відношенню до України аж до скасування її автономії виказав проф. Hoetsch таке ознайомлення також з українською літературою, що реферат слухалося з повним вдоволенням. Що більше, навіть російські вчені в дискусіях встидаються вже не вживати слова Україна, українська наука і т. д., а це вже великий поступ. Отсе підсумки та білянс праці українських істориків на VII. міжнароднім конґресі у Варшаві.

Любов батьківщини хотіти відділити від моральности це значить відбирати від неї те, що є в ній найцінніше і найліпше, отже цю тривалість, яку дає любові звязок з розумом і волею та зробити з неї чисто емоціональне почування. Кожний аморальний патріотизм мусить бути емоціональний.

Аморальний патріотизм, якщо ці два поняття хотілося б злучити навіть у теоретичних міркуваннях, це є патріотизм здеґрадований, уряд одноднєвих, хвилевих і тільки самолюбством тривалих поривів вражливости почування і нервів.

Андрей, Митрополит.

Ще про Українську Загальну Енциклопедію.

(Відповідь на статтю Вп. С. Шелухина: „Про Українську Енциклопедію" — „Дзвони" ч. 8—9, 1933, ст. 409—417).

У попередньому зшитку літ. наук. місячника „Дзвони" Впов. сенатор С. Шелухин висловив гостру, неприхильну оцінку нашої Енциклопедії, якої ми, з огляду на вельми шановного автора та вагу його закидів не можемо полишити без вияснення.

Впов. критик згори заявляє, що: „Укр. Енциклопедія має багато дефектів, особливо в питаннях українознавства. Автори Енциклопедії самі не мали потрібного знання, часто плутають і рятуються вигадками та потоком порожніх слів..." (ст. 410). Отож позволимо собі звернути увагу, що в загальній частині нашої Енциклопедії, яку ми саме покінчили, цілком пропущена

ділянка про Україну; на це призначено 5 зшитків, від 24-го до 28-го включно, вони саме прилагоджуються до друку й обіймати-муть якраз коротку енцикльопедію українознавства. Про це наша Редакція повідомляла інтересованих нераз у своїх опові-стках і проспектах видавництва та в заяві долученій до 23-зшитка УЗЕ. Здається, що годилося б стриматися з осудом матеріялу щодо питань українозвавства, якого ще нема, бо передчасний непри-хильний осуд болючо й неслушно кривдить видавництво.

Правда, в загальній, покінченій уже частині УЗЕ поміщено також багато матеріялу з обсягу українознавства, а саме подано звістки про важніших наших діячів на всіх ділянках життя нашого народу, пояснено важніші географічні назви, а вкінці згадано про важніші наші часописи й видавництва та деякі інші конечні речі; одначе з причини малого обєму нашої Енцикльопедії всі згадані „гасла" пояснено дуже коротко, а закид, наче б то наші співробітники рятувалися „потоками порожніх слів", цілком без-підставний.

Якраз надто малий обєм нашої Е-дії був причиною, що ми були змушені не лиш обмежити пояснення поданих „гасел" до найдальших меж, але в додатку поміщувати в нашому творі тільки найважніші речі. На жаль, оцінка, що важніше, а що менш важне, це справа дуже субєктивна. Отак, наприклад, ша-новний критик закидає нам, шо ми не пояснили слова „Вкраїна", бодай даючи відсилач: „Вкраїна дивись Україна" тому, бо „хто гаразд не знає української мови, той шукатиме »Вкраїна« і не знайде". Думаємо, що хто гаразд не знає української мови, той за даним словом повинен шукати в граматиці або в словнику української мови. Подібно закидає нам шановний критик, що в нас не пояснено слова „Малороссія", а тимчасом ми подаємо коротке пояснення цього московського слова під гаслом „Укра-їна", в тому переконанні, що хто його там не схоче шукати, то знайде його в російсько-українському словнику, пр. Уманця і Спілки. З приводу цього гасла шановний критик широко роз-писується про значіння цієї назви й робить нам цілу низку за-кидів (ст. 412, від 36-го рядка до кінця, себто від слів: „Харків-щина" до „православних", і в розгарі полеміки пише: „Досить і цих фактів, щоб бачити, як далекі від науки і дійсности твер-дження Української Енцикльопедії »Книги знання«"! Одначе, як сказано, ми згаданого гасла „Малороссія" цілком не помістили й тому не могли зробити інкримінованих злочинних помилок, так що всі закиди, зроблені в згаданому уступі, цілком безпід-ставні.

Невдоволений теж шановний автор з пояснення гасла „Ма-лоросійська губернія". Він подає докладно історію згаданої гу-бернії з датами дотичних царських указів, а з усього того неу-переджений читач вкінці переконується, що дотичне пояснення нашої Енцикльопедії цілком згідне з правдою.

Та найбільше невдоволений Впов. критик поясненням назви „Русь" і з цього приводу не щадить докорів, а навіть образли-

вих слів авторові пояснення й видавництву. Щоби відповісти на всі закиди Вп. критика, треба б написати обємисту статтю, а що це в даному випадку неможливе, вдоволимося короткими ствердженнями фактів. Отож, хоч як важне згадане гасло, Редакція нашої Енцикльопедії могла присвятити йому не більше, як 25 рядків друку, а в так обмеженому місці можна було подати тільки те, що найважніше й найбільш суттєве. Пояснення назви „Русь" написав фаховий історик, добрий знавець історії України і все те, що він у даному випадку написав, цілком згідне із сучасним станом науки. Можна тільки погодитися, що, відповідно до звязкого стилю цілого пояснення в 14-тому рядку ліпше було б написати коротко „це було імя варягів". Незгідне з правдою є, що автор дотичного пояснення „сам є норманістом", бо мовчить про факти, які противляться й повалюють норманську теорію, походження Руси „зі шведів", бож у інкримінованому поясненні, як це наглядно видно з цитати, поданої Вп. критиком, зазначено цілком безсторонньо погляди „норманістів" та „антинорманістів", без ніякого поборювання котрогонебудь із тих протилежних поглядів. Зазначуємо також, що акад. М. Грушевський не зрікся погляду про місцеве походження назви „Русь". Тут не може бути міродатною його популярна Ілюстрована Україна з 1919. р., бо це стереотипний передрук із видання 1911 р., а в науковій Історії України, т. І. 3-те видання з 1913 р., наш заслужений історик згаданий погляд затримав. Тому наш співробітник мав право на нього покликуватися. Вкінці ствerджуємо, що всі численні закиди, (на сторінках 414, 415 і 416 до 24-го рядка), які робить нам шановний критик із приводу гасла „Русь", можна звести до одного закиду: Чому в нашій Енцикльопедії нема згадки про його ж гіпотезу кельтійського походження українців, разом із усіма дотичними його доказами? Отож, мусимо на жаль ствердити, що згадану гіпотезу, як недостаточно науково угрунтовану, не приняли дослідники-спеціялісти, про що докладно можна довідатися із статті нашого відомого археольога, в Літ. Наук. Вістнику (І, 1931, ст. 86) й тому ми про неї не згадали, так само, як і про „скитську" гіпотезу О. Партицького та багато інших. Ми дуже спочуваємо з шановним критиком, що така доля стрінула його оригінальну гіпотезу, одначе, на жаль, наша Енцикльопедія за мала, щоби поміщувати погляди, над якими наука переходить до денного порядку. А вже цілком дивовижним є закид Вп. критика, що ми не помістили нічого з тих доказів, якими він підтримує свою „кельтійську" гіпотезу, бо коли б ми хотіли вдоволити домагання Вп. критика, то мусіли б так само подавати докази всіх інших дотичних гіпотез, від „норманської" почавши. Розуміється, що це для нас фізично неможливе, бо в такому випадку ми мусіли б на одно гасло „Русь" присвятити найменше цілий аркуш друку — обєм, на який зможе собі дозволити хіба майбутня 50-томова Українська Енцикльопедія, якої діждатися гаряче бажаємо шановному нашому критикові.

Мимоходом зазначуємо, що в нашій Енцикльопедії все ж таки згадані й Бравлин (том І. ст. 384) і Ґарґано (том І. ст. 910) й Поляни (том II. ст. 1102), тому закид, що про них замовчано, неслушний.

Все ж таки, при багатьох своїх неслушних закидах ВП. критик принагідно звернув нам увагу на кілька справжніх недостач, за що ми йому щиро й глибоко вдячні. І так признаємо: що наші пояснення назв: „Велика Русь" і „Мала Русь" надто вже брахільоґічні й дуже радо помістимо в доповненні обширніші пояснення враз із пропущеними гаслами: „Земля" та „Малоросія". Всіх інших домагань ВП. критика ми, на жаль, сповнити не можемо, бо вони або неоправдані або надто дрібничкові.

Отак, як бачимо, всі закиди ВП. критика зводяться до того, що ми надто коротко пояснили два, а пропустили два „гасла" — думаємо, що ніякі закони льоґіки, не дають права узагальнювати згадані прогріхи й на тій основі видавати такий гострий засуд на нашу Енцикльопедію й її співробітників.

Ми переконані, що ВП. критик усі свої безосновні закиди поробив не зі злоби або особистого завзяття до деяких наших співробітників, а просто тому, що піднявся критики „гасел", які не входять у обсяг його спеціяльности: аджеж визначному правникові вільно бути кепським істориком і з цього приводу ніхто не сміє робити йому закидів. Та зате ніяк не можемо зрозуміти, на якій підставі ВП. критик:

1. Закидає нам посередньо, що при виборі співробітників нашої Енцикльопедії ми кермувалися якимись „амбіціями" й „принципом особистих симпатій та адорацій, сопартійности, взаїмного забезпечення від критики" (ст. 416, рядки 24—6) — коли це незгідне з дійсностю;

2. Пише, що „за статтю для Енцикльопедії про Вкраїну візьметься людина, яка іґнорує науку про інтерпретації й докази, слова пояснює по звуковому вражінню, а іґнорує психольоґію, походження, уяву, поняття, предмет, час, звязок з фактами, літературу, перевірку арґументів з допомогою чотирьох правил Декарта, боїться оріґінальної думки і суперечности зі своїм авторитетом, перед яким стоїть на колінах, і т. д. Так робить один з редакторів фільольоґів Укр. Енцикл." (ст. 416, рядки 37—44)— Загально відомо, що на „Україну" ми посвячуємо 5 зшитків УЗЕ, себто 20 аркушів друку, що в тій частині буде ціла низка праць, написаних спеціялістами, знавцями дотичних питань та, що одиноким редактором фільольоґом Енцикльопедії є др. Василь Сімович, до якого звертати подану в горі обидливу характеристику ніхто не може мати найменшої основи.

3. Подає невірно й перекручує відому фразу д-ра Михайла Рудницького („Діло", ч. 93 з дня 13. квітня 1933. р.), конструюючи тим способом образливу наче б то автохарактеристику, якої він ніколи й ніде не написав.

Хочемо вірити, що шановний критик і ці незгідні з дійсністю думки висловив не зі злоби й завзяття, але хибно поін-

формований людцями, які в приступі доброго гумору забавляються „веселими анекдотами“ про співробітників Енциклопедії. Ми цілком не дивуємося, що шановний критик, живучи далеко від рідного краю й не маючи спромоги з місця перевірити їх стійність і правдивість, повірив у ці витвори буйної уяви, — жаль нам тільки, що шановний критик покористувався ними в своїй критиці з кривдою для себе й для такого, все ж таки культурного твору, яким є наша перша українська енцикльопедія „Книга Знання“.

Іван Раковський,
головний редактор УЗЕ.

С. Шелухин.

Слова і факти.

Надіслане Д-ром І. Раковським вище подане спростовання на статтю „Про Укр. Енц.“ післали ми в рукописі авторові тієї статті проф. Шелухинові, а він у відповідь подав свої завваги, що їх рівночасно ось тут містимо. — *Ред.*

Мої завваження про „Укр. Енц.“, написані тільки ради інтересів нації, викликали негодування з боку двох п. Редакторів. Ні одного факту вони річево навіть не пробують спростувати, а воюють лише персоналією з argumentum ad hominem та стараються відтягти увагу читачів далі від фактів та дійсности, щоб так захиститися від критики.

Я виходив з того, що пп. Редактори Енц. в своїй передмові обіцюють дати „Книгу знання“ навіть для „фахівців“. Але серіозно обіцянки вони не виконали. Для тієї мети треба бути неабияким фахівцем. Подавши кілька прикладів (можу подати їх багато), я висловив надію, що дещо можна ще залагодити, а Редак. д-р Раковський відповів обвинуваченням мене в несовісності.

В точці 3. ред. Раковський пише, що критик „подає невірно й перекручує відому фразу д-ра М. Рудницького („Діло“, ч. 93), конструуючи тим способом образливу наче б то автохарактеристику, якої він *ніколи і нігде* не написав“. Виходить, Генеральний Суддя Укр. Респ., обраний, щоб бути носієм національної совісти і судити нею, є фалшівником. Хороша нація, що таких обірає! Що ж каже правда?

В „Ділі“ з 22. лютого 1933 р. д-р М. Рудницький надрукував про себе так: революційна примха „мені у Київському університеті дозволила викладати фільософію, коли я щойно починав її вчитися“ (ч. 43, 2 шпальта). Також в „Ділі“ з 13. квітня 1933 р. д-р М. Рудн., виправдуючись, пише, що він не мав змоги „попрацювати над перекладом“, бо через умовини праці в „щоденнику“ у нього „бувають дні, коли нема ні хвилини часу, щоб перечитати власний або присланий рукопис“, тому його переклад „справді роблений на коліні“ (ч. 93).

Подані факти говорять, що редак. М. Рудницький може дозволити собі навчати того, чого сам ще не знає; будучи обтяженим роботою, може дозволити собі писати серіозні речі для других „на коліні". Ясно, що він сам потребує редактора для своєї роботи.

Ред. М. Рудницький ще раз показав себе в ч. 259 „Діла" в відповіді на мою річеву критику. Моя вказівка на Декарта для нього „гумористична", як і вказівка на необхідність пояснити термін „земля". 50 років тому назад я вчився в унів. математики і проф. Вашенко-Захарченко першу лекцію присвятив виясненню значіння геніяльної ідеї Декарта про координати, на яких збудував аналітичну геометрію. Коли потім я вчився на правничому фак., то 4 правила Декарта про докази і методи шукання істини у нас були основою. Це така річ, що стоїть і в підручниках (див., напр., Владимірова). В Укр. Енц. це зайве і гасло „Декарт" ні про координати, ні про правила не згадує[1]). Так і значіння слова „земля". В книзі знання сказано лише, що земля є планетою і назвою часопису, а про політичне значіння терміну, необхідне і для історика, і для українознавства, ні звуку. Над цим багато працювали в науці. Пропоную п. Рудницькому подати додатково пояснення „Землі" і вказати грецькі джерела, а не одмахуватися сміхом, який часто має на цілі маскувати незнання. — ($\gamma\tilde{\eta} = \grave{\alpha}\rho\chi\acute{\eta}$).

Вказівка ред. Руд., наче я образився, що мене не запросили до співробітництва, є його вигадкою.

З чисто патріотичного обовязку я через проф. Січинського передав пропозицію безплатно використати зібрані мною мате-

---

[1]) Що чотири правила розумовання Декарта (1596—1650) сьогодні вельми цінять і уважають за основу наукових дослідів, дарма, що вони походять з І. пол. XVI. в., можуть свідчити і такі факти: 1) Найвизначніший польський вчений-фільософ. проф, унів. К. Твардовський все на своїх льогічних вправах читав зі студентами книжочку Декарта, в якій ті правила містяться: Discours de la methode... в польськім перекладі Боя: „Rozprawa o metodzie..." (стр. 38) та вимагав від учнів знати ті правила на память. 2) У всіх найвизначніших льогіках є подані правила Декарта, того батька новочасної фільософії, звичайно разом побіч подібних правил Паскаля (правила Паскаля це тільки дещо інакше уняті правила Декарта), гл. нпр. книжка знаного англ. льогіка W. Stanley Jevons-a: „Elementary lessons in logic", яка діждалася багато перекладів на ріжні мови і є вимаганим універс. підручником. Між ін. появилося вже два видання польськ. перекладу. В другім виданню поль. перекл. з 1922 р. подані вони на 93 стр. Про них говорить Жевонс (тамже, стр. 93.). що то є „слушна метода керовання чинностями розуму і пошукування правди у всіх ділянках наук". Щоб читачі могли переконатися, чи ті правила дійсно „гумористичні", як каже М. Рудницький, подаємо їх, ось вони: 1. Ніколи нічого не приймати за правду, про що не знаємо ясно, що є правдою, то значить, старанно уникати поспіху в видаванню осудів і упередження та не обіймати своїми осудами нічого понад то, що представляється для ума так ясне і виразне, що нема цілком місця на сумнів. 2. Ділити кожне питання, що представляє труднощі, на стільки частей, на скільки можна або на скільки треба поділити, щоби розвязати труднощі. 3. Провадити розумовання систематично, зачинаючи від речей найпростіших і найлегших до пізнання і переходячи помало наче по ступнях до пізнання найбільш складних справ. 4. Переводити за кожним разом вичислення такі докладні і робити перегляд такий подрібний, щоби ми були певні, що нічого не пропущено. — *Ред.*

ріяли про Україну. Це не співробітництво, а бажання попередити шкідливе бесервісерство, яке наробило вже нам не мало лиха. Такої збірки матеріялів, як у мене, ніхто ще не має. Їх у мене вже не один використав. В тім числі є два професори. З цими матеріялами я рішучо виступив проти напасників і клеветників на український рух. Моя стаття в „Укр. Жизни" (чч. 7—8, 1916) посадила винуватчиків на лаву підсудних. Вона досягла того, що один з намісників Б. Щеглов мусів надрукувати признання: „Термин Украина имѣет свою историческую давность и свои неотємлемныя историческія права" (Малая Русь", Київ, 1918, с. 41). Другий напасник В. Шульгин уже за кордоном прислав мені покаянного листа. Б Відні я видав брошуру про назву Україна у старих географів. В Празі студенти підкарпатці звернулися до мене за статтею про Україну і надрукували її з документальним матеріялом, що Підкарпаття те ж має назву Україна. Моя стаття „Назва Україна в давніх джерелах" була надрукована в часописі на Підкарпатті, і її поширено брошурою. В ній я подав виписку для назви Україна і з Татарського літопису. Вороги хотять позбавити нас імени тому, що без імени не існує субєкт прав і з іменем звязані права. Тому бачимо натиск проти імени і тому всі повинні ґрунтовно, науково знати цю справу. Гадаю, що редакція Енц. не може мати ні заслуги, ні виправдання, що не звернулася до мене за матеріялами, тим більше, що пропозицію використати мої матеріяли я зробив з патріотичного обовязку і без платні. Не придалися б мої матеріяли, могли їх відкинути, але повинні були зацікавитися ними для „Книги Знання". А ред. М. Рудницький пишається тим, що не звернулися за матеріялами і вважає, що це робило б мені честь. Дивна „фільософія"!

Сьогодні для нас болюче питання про кольонізацію України німцями. Не зайво бути поінформованим. На цю тему я надрукував три праці по джерелах земств, нотаріятів, суду, банків і російського законодавства. З них цитують в ученій літературі. Других авторів з цими матеріялами не було. Побачимо, що буде в Укр. Енц. на тему про кольонізацію *України* німцями. Я гадаю, що українці мусять знати, яку довбню готують нові кольонізаційні пляни. Цього „на коліні" не можна написати і самим красномовством тут нічого не можна зробити. В „щоденнику" про це мовчать. — В Укр. Енц. теж не прочитають, як випирали *Україну* на Сибір.

В точці 2. редак. д-р І. Раковський цитує так: „Пише, що „за статтю для Енц. про Вкраїну візьметься людина"... У мене надруковано перед „за статтю" слово „*коли*". Ред. Рак. викинув його і цим змінив зміст. Справа мається інакше, як пише Ред. д-р Рак., і в місці про Грушевського. В передмові проф. Грушевський в вид. Ілюстр. Іст. 1919 р. з датою також „Київ — Відень, 1921„ пише: „Нинішне видання друкується за кордоном. Ілюстрації прийшлося робити наново... Текст повторюється без змін з видання 1918 р." (стор. 6). Це не стереотип 1911 р. як твердить д-р Рак., бо тут читаємо і про революцію 1917 р., і про

Укр. Цен. Раду. Грушевський сам вказав, що це видання з 1918 р., а не стереотип 1911 р. Текст переглянув автор і його заява про Русь є зміною попереднього погляду. Не годиться підсовувати авторові того, чого він сам зрікся.

Коли ми розважимо вище наведені факти, то ясно, що вираз д-р Раковського на мою адресу: „Подає невірно й перекручує“ відноситься не до мене. Тепер я вірю тим, що нарікають на редакторів Укр. Енц. за таку перерібку надісланих ними гасел, після якої автори не пізнають свого і в доказ своєї правоти показують черновики відісланого[1]).

Ред. Рак. пише, що я не мав права з малого числа поданих фактів робити висновок. Я подав їх тільки для прикладу. В Празі на численнім зібранні правників зреферовано багато неправильних або невистарчаючих пояснень Укр. Енц. До них додам, знову не вичерпуючи всего, ще дещо. В Енц. читаємо: „Гама — у музиці ряд сьоми тонів“. Про існування пятитонної ґами ні слова. Про неї Сєров у 1861 р. писав у „Основі“, що вона є ґамою московської народньої музики, тоді як українська народня музика збудована на семитонній ґамі, европейській. Після цього багато досліджували це явище, яке характеризує окремішність української нації від московської. Проф. С. Трубецкой в 1921 р. надрукував, що московські народні пісні „составлены в так называємой пятитонной или индокитайской гаммѣ... Ета гамма существует, при том в качестве единственной, у финских и тюркских племен, у башкир,... татар,... у всѣх монголов“, іде з Китаю непереривно на Захід і „на великороссах... обрывается“. Де кінчаються москвини, там кінчається і пятитонна ґама. В українців семитонна ґама. Московська народна пісня „существенно отличается не только от романогерманской, но и от словянских“. (Исход к Востоку“. Софія, 1921, с. 97). Річ це важлива для українознавства, а про неї в Енц. ні звука!

Читаємо, що *Даль* — рос. фільольоґ, знавець рос. мови, уложив словник. За таку відповідь на іспиті в Одеськім унів. провалено студента фільольоґа, бо фільольоґ по праці Даля мусів розпізнати, що він не фільольоґ. Даль був лікарем, записував слова принагідно і з того вийшов словник. А фільольоґи Укр. Енц. або цього не розпізнали, або не знайомі з його Словником і пишуть про те, чого не знають. Наша студентська робота над укр. словником, що вийшов під фірмою Грінченка провадилася під керуванням учених фільольоґів-язикознавців. В цім словнику і я працював.

Про композиторів Баха та Бетховена Енц. не вказала, що в їх творчість увійшла й українська музика. Гадаю, що про це треба було необхідно написати в Укр. Енцикл.

---

[1]) Ми чули теж нарікання співпрацівників Енц., що Ред. аж надто скорочує ними подані гасла. Щорпавда, Ред. має на те дуже важний аргумент — брак місця, то все ж мабуть о много ліпше було б, якщо б скорочення гасел переводили самі їх автори. Знаємо, що це потягало б за собою кошти і проволоку в часі, але за те зискував би багато зміст. Ред.

Про проф. Володимира Антоновича сказано в Енц., що він історик, археольог і ентограф, але не згадано, що він був і лікарем, і антропольогом. Антропольогією він зайнявся після знакомства з Рудольфом Вірховим. Працював у тій области, яка вимагає знання медицини, — інервація, функціонування нервової системи, психольогії українця. Антонович перший подав на цім ґрунті характеристику і пояснення особливостей українс., польс. та мсковос. націон. типів. Студентам він читав з антроп. лекції, конспект яких я надрукував у „Правді". Вовк своє зацікавлення антропологією зачерпнув від Антоновича, але не міг глибше працюввти в тій ділянці, бо був фільольогом і не знав медицини. В Енц. не згадано, що Вовк був фільольогом, хоч це й треба знати для оцінки його робіт з антропольогії.

В Енц. про Київс. католиц. єпископа Юз. Верещинського половину надрукованого можна було б не друкувати, але треба було надрукувати те, що часто цитується. В переписці 1594 р. він називає Україну — Україною, пише, що „Україна довша й ширша як Мала й Велика Польща" і називає Україну „панством", то б то державою, і каже, що вона „всполек з Короною Польською".

(Докінчення буде).

Post scriptum. Коли містимо повищі уваги проф. Шелухина про Укр. Заг. Енц.. що вказують її недомагання, то цілком не забуваємо про велику вартість і вагу Укр. Заг. Енц., про її велике значіння, а рівночасно і про величезні труднощі, що їх мусить на кожнім кроці Ред. У. З. Е. поборювати. Памятаємо про те, що це є перша У. З. Е., що це перша спроба згромадити побіч даних в інших енцикл. передовсім дані зі всіх ділянок укр. життя в минулому й сучасному. Завдання дуже трудне, коли зважимо, що багато ділянок нашого життя ще мало опрацьовані, що фінансові труднощі кажуть якнайбільше числитися з місцем, що поодинокі співпрацівники У. З. Е. змушені заробляти в ріжний спосіб на хліб і мають обмежений час праці для У. З. Е. При такім широко закроєнім видавництві і таких труднощах похибки і пропуски очевидно мусять бути. Але все ж мимо всіх труднощів співпрацівники й Ред. У. З. Е. повинні виявити якнайбільше зусиль, солідности, почуття відповідальности і самоконтролі, повинні запрягти до співпраці всіх найкращих знатоків поодиноких ділянок, найповажніших вчених, а вже рішуче не можуть відкидати помочі, яку їй жертвують добровільно і дарово поодинокі вчені, подібно як і вчені не повинні відмовитися з націон. обовязку служити своїм знанням.

Коли ми ставимо великі вимоги до Редакції У. З. Е. й її співпрацівників, то рівночасно мусимо поставити не менші вимоги і до укр. громадянства. Громадянство мусить виявити також якнайбільше зусиль і солідности, щоби прийти Редакції У. З. Е. з фінансовою поміччю, щоби якнайбільше людей запренумерувало У. З. Е. та точно платили перед-

плату і в цей спосіб помогли докінчити велике культурне діло. Нижче містимо саме надіслані нам побажання Ред. У. З. Е. до громадянства.

Ред. „Дзвонів“.

До Українського Громадянства:

1. Загальна частина У. З. Е. (А—Я) закінчена. Остається докінчити ще суплімент і 5 зшитків, своїм змістом для нас найважніших (суцільні огляди „україніки“). До оглядів має бути долучене значне число колірових і чорних таблиць, мап, діяграмів і т. п. Викінченням цього, в більшості оригінального матеріялу, буде вимагати значного збільшення коштів.

2. Дотеперішню можливість видавання У. З. Е. серед нинішних, таких важких обставин, завдячує В-во відносно незначній горстці дійсно ідейних одиниць, які розуміючи вагу У. З. Е. для нашої культури, не зважали і не зважають на всякі у нас так часті поговірки, побоювання (мовляв У. З. Е. заломиться по кількох зшитках), дорікання і т. п. — точно вплачували свої рати до В-ва. Їхні заслуги і зрозуміння починів В-ва будуть в свій час оцінені.

3. На жаль знайшлося велике число таких, які, хоч добре ситуовані, або зовсім відмовляються ще нині від пренумерати У. З. Е., або замовивши її, відкликали замовлення, або вкінці занедбують в части чи зовсім свої зобовязання супроти В-ва. Таке поступовання нанесло і наносить В-ву великі шкоди. Перш за все тому, що задля того В-во було примушене від 15. зшитка зменшити до половини первісну висоту накладу. Залишена надвишка половини твору є нині задля здекомплєтовання зовсім безвартісна, Ця обставина, як теж відмовлювання замовлень і неточне вплачування рат, унеможливлюють В-ву обнизити ціну твору. Одначе, коли порівнати теперішню ціну У. З. Е. з цінами анальогічних чужих видань і взяти під увагу їхні нераз і стотисячні наклади, і то в більшості випадків лиш передруки вже давніших готових видань, то пропорціонально беручи, нинішна ціна У.З.Е. видається зовсім не за високою.

4. Твір мусить бути докінчений за всяку ціну. Громадянство, між тим і передплатники, мусять собі освідомити, що в цьому зацікавлена не тільки амбіція В-ва, але й амбіція, ба й честь цілої нації. Недокінчити п е р ш о ї нашої енциклопедії, досягненої таким зусиллям вже майже до кінця, це дійсно було би надто болючим доказом нашого слабосилля. Не хочемо вірити, щоби байдужність передплатників і громадянства до цього довела, але мусимо в час перестерегти і перед тою евентуальністю, якщо би передплатники і на дальше не виповнювали своїх зобовязань супроти В-ва.

5. До викінчення У. З. Е. не вимагає В-во від нашого громадянства якихось специяльних жертв і зусиль, а тільки: а) щоби дотеперішні передплатники точно і сумлінно сповнювали свої зобовязання, б) щоби ті, які ще не стали з ріжних причин передплатниками (їх ще чимало), а дозволяють їм вповні їхні за-

соби, зголосили свою передплату. Чейже тепер, коли остало ще лиш 5 зшитків до закінчення твору, відпадає їхній найчастіший аргумент і побоювання, що У. З. Е. і так не закінчиться. Хай не стягають на себе відповідальности, якщо твір У. З. Е. ізза їхньої байдужности не було би змоги докінчити. Не смісмо забувати, що доля докінчення твору лежить в руках як передплатників, так і цілого громадянства.

† Олександер Спіцин (1858—1931).

Олександер Спіцин, найвизначніший дослідник сх.-словянської археольогії, професор Петерсбузького университету, помер 17 вересня 1931 р. у 73 році життя. Сумну звістку про смерть О. А. Спіцина одержали ми щойно недавно. Праці Покійного мали велике значіння для української історичної науки. Одним із найважніших наукових висновків Покійного було ствердження ріжного походження північних (пра-великоруських) сх.-словянських племен: південні сх.-словянські племена були, по висновках Спіцина, дуже давніми оборигенами західної, а по часті може й східної України; натомість північні сх.-слов. племена (вятичі, радимичі, кривичі та ільженські словіни) мали прийти в Сх. Европу досить пізно — з півн.-зах. Словянщини (зазначимо тут до речі, що у відношенні до вятичів та радимичів теорію їх переселення з півн.-зах. Словянщини недавно уаргументували новими інтересними доказами польські учені проф. Буяк і проф. Чекановський). Дуже важним треба теж признати солідно обґрунтований висновок Спіцина про кривицьке походження словянського населення Суздальсько-Володимирського краю та про відсутність слідів переселення в цей край більших груп людности з України. Заслуговують на велику увагу й такі висновки Спіцина, як нпр. ствердження племінної одности ільменських словінів з кривичами, вияснення питання про племінну приналежність мерян, котрі були одним із основних етнічних елементів, з яких повстав великоруський нарід (С. зясував, що меряни а також камські болгари, були не фінами, але осібним автохтонним сх.-европейським племенем), зясування місця походження першої сх.-европейської групи норманів (вона прийшла у Сх. Европу з острова Готлянда), і т. п.; окремо ще треба згадати загально признаний тепер уже висновок С. про досить пізне відкриття волхівсько-дніпровського шляху, знаменитого „пути из Варяг в Греки“. Більшу частину цих засадничих висновків зробив С. уже в 1890-их рр.; але тоді ці висновки багатьом дослідникам видалися розмірно слабо обгрунтованими; та з розвитком археольогічних дослідів ці висновки набрали більшої доказової сили й значіння. — Крім численних праць зі сх.-словян. археольогії, С. чимало займався ще мало знаною, але цікавою історією своєї тіснішої батьківщини — Вятського краю, котрий до 1470-их років був самостійною республікою, в багатьох відношеннях сильно відмінною від ін. великоруських земель. *В. Заїкин.*

Хроніка.

Джованні Папіні про католицьке відродження в Італії. Туринська „La Gazetta del Popolo“ помістила недавно інтервю з визначним італійським письменником, одним із піонірів відродження католицької літератури в Італії. Запитаний на цю тему Папіні, заявив:

— Ми є нині свідком народин численних літературних гуртків, які вказують на творення справжнього духового фронту. Найважніші точки того фронту це Фльоренція, Рим, Ґенуа, Больонія, Турин, Палермо, Міляно й Неаполь. Отже це дозволяє на великі надії та є характеристичною рисою нашого католицького руху, що постійно поступає вперед.

Щоби зєдинити ці окремі змагання, прийдеться оснувати літературний журнал. Може бути, що сьогодні ще за вчасно про це балакати. Можливо, що краще буде ще якийсь час виждати, хай ріжні темпераменти самі витворюють собі своє обличчя, яке краще було би достроєне до майбутніх можливостей того великого католицького італійського журналу. Все ж таки роботи є ще багато. Бо хоч італійці це велика католицька нація, а проте скільки ще іґнорації в справах містики та літургії! Журнал, про який говорю, міг би мати дуже широке поле діяння в поширенні нашої культури.

Католицький роман? Щодо цього ви знаєте мою думку. Сумніваюся, чи цей рід літератури відповідає нашій вдачі. Для мене є очевидним, що умови католицизму в Італії вимагають від наших письменників свого роду завойовницької літератури...

— Але коли та нова католицька література тепер твориться, то чейже ваші двадцять чотири твори (Історія Христа, Св. Августин, Ґоґ та інші), яких повне видання саме приготовляється, ставлять Вас цілком слушно на духового вожда цього руху.

Папіні рідко перериває свому співбесідникові та енергійно протестує:

— Ні! Вождом я не можу бути. Не вмію я примилюватися. Не вмію балакати. Свої реферати я приневолений читати. А на чужих відчитах нуджуся. З того вношу, що й інші нудьгують на моїх відчитах... Через те рідко годжуся їх виголошувати. Відтак, часто не відповідаю на листи, які до мене пишуть. Пишу так собі, ні зле, ні добре. Отже нема в мене, як бачите, ніяких даних на провідника. Ні, не міг би я бути вождом католицького літературного руху в Італії.

Додаймо, що автор „Історії Христа“ працює тепер над „Історією Адама“. Буде це історія самого людства: „від дикуна до Святого“ — сказав Папіні. Буде це, сказав він ще, його капітальний твір, до якого він привязує найбільшу вагу, над яким працює від двадцятьох років. В кінці, крім „Життя Михайла-Анге ла“ Папіні задумує ще написати книжку про Матір Божу. „Але це дуже важка тема. І треба чекати хвилі ласки та поетичного надхніння“... („La Croix“ з 20/9. 933 ч. 15.516).

Св. Письмо Старого Завіту. По своїх знаних вже перекладах „Святого Письма Нового Завіту“ (Жовква 1921) і „Книги Псальмів“ (Львів 1925) дає Впр. о. Др. Я. Левицький в руки укр. громадянства ще і переклад з латинської „Вульгати“ „Св. Письма Старого Завіту“. (І. часть: Пятикнижжя Мойсея), з численними поясненнями, який на днях появився і який дає спромогу укр. громадянству з великою користю для себе приступно запізнатися з дослівним текстом тих важних Мойсеєвих книг. (Ціна книжки 6·50 зл.; замовляти на адресу: о. Др. Ярослав Левицький, Львів, вул. Я. Стшемє 15).

Рецензії.

Василь Кархут — **Гомін з-поза нас. — Нариси з життя звірят. — Видавництво „Вогні“. — Львів 1933. стор. 74.**

Збірка 10 оповідань — це не лиш байки для дітей — а лєктура і для старших, і не „Лис Микита“ — а нариси в стилю Кіплінга, Кервуда чи Дигасінського, та назагал — новина в українській літературі. Молодий автор представляє переживання й почування звиринного світу на тлі боротьби людини з мертвою й живою природою. Німина розумна, а в почуваннях проста і щира, дивується, чому людина заглядає в усі кутки природи і так як сильніша звірина виганяє її звідтам та доводить до розпучливих актів самооборони, які саме в очах людини є проступком. — Перед уявою читача мов у калєйдоскопі пересувається низка образів, яку виїмково починає арабескова картина з життя й почувань людини на тлі гамірливого міста та на лоні спокійної природи, а за нею йде образок побідної боротьби за існування первісної людини зі звіриною. Це символ передвічної зустрічі людини з природою та фільософічної тези: „bellum omnium contra omnes“. — Опісля переходимо до переживань і почувань дика Кривого Кливака, здивованого громадою мисливих облавників, що надаремне стараються позбавити його життя. Володар гір карпатських, медвідь Мрук, що живе щирим, спокійним, повним радости життям, від уродження аж до смерти не розуміє та не хоче розуміти, чому насідається на нього вічно несупокійна людина й позбавляє його радости життя. Тому остаточно стає до боротьби з людським знаряддям — залізницею та гине. — На Поліссі комариця Бренчілка чіпляється людини і зовсім несвідомо мститься на ній, затровуючи її заразками трястішіплі. — Зайчик Підбігайчик не годиться на добродійні інтенції людини, яка зловила його та хоче виховати в клітці-неволі. Тому втіче звідти, бо миліше йому свобідне життя, хоч повне небезпек зі сторони тої ж людини. Чорногузий бузько тратить у полумях рідню зовсім невинно, бо розбишаки вбили людей і з ними запалили хату, на якій було його гніздо. Повний резигнації, а рівночасно надії, покидає місце страшного нещастя. Гулящий

пан прогнав замолоду від себе пса, а коли став жебраком, оба віднайшли себе та наново стали вірними приятелями. Одначе обох стрінула трагедія, бо коли пса зловив немилосерний псяр, його отемнілий пан гине з голоду. („Бабине літо“). Кіт Мурко („Поворот“) пригадав собі життя предків, утік у ліс, де здичів і став грабіжником та пострахом для більших від себе звірят. Збірку кінчить образок боротьби за панування й невільництво двох муравлиних родів, чорних і червоних (мов чорних і червоних сорочок); побіджають зорганізовані перші. Мова оповідань і стиль переплітана льокальними словами, надає більше краси до описів, видержаних у простім безпосереднім та безпретенсіональнім тоні. До того й гарна вінєта, оснута на оповіданні про володаря гір.

В. М. Л.

Е. Ю. Пеленський.

Бібліоґрафія укр. бібліоґрафії.

Доповнення до розд.: 2. Релігія.

І. Загальні.

539. о. **Иванцовъ Платоновъ.** Богословія науки. Библіографическій указатель. М. 1882.

540. **Лебедевъ А. А.** Русская богословская литература 1888—1892 гг. Библіографическій указатель книгъ, отдѣльныхъ оттисковъ и брошюръ. Саратовъ. 1908.

541. **Карповъ П. С.** Систематическій указатель статей по основному, догматическому, нравственному и сравнительному богословію, помѣщеннихъ в журналахъ „Христіянскомъ Чтеніи“, „Православномъ Обозрѣніи“, „Чтеніяхъ въ Обществѣ любитилей Духовнаго Просвѣщенія“, „Правосл. Себесѣдникѣ“, „Прибавленіяхъ къ Твореніямъ Св. Отцевъ“, „Трудахъ Кіевской Дух. Академіи“, „Странникѣ“, Вѣрѣ и Розумѣ“ и „Душеполезномъ Чтеніи“. 2-е вид, Пб. 1884.

С. Н. Указатель русскихъ книгъ и брошюръ по основному, догматическому, сравнительному, исторіи и обличенію раскола и сектъ въ Россіи, вышедшихъ съ 1801 по 1888 г. включительно. Москва 1891.

542. **Заїкин В.** Огляди історії релігійно-церковної ідеольогії й огляди історії богословії. Богословія 1931, т. VIII, кн. 4. с. 371—372.

543. Sprawozdanie Studjum teologji prawosławnej Uniwersytetu Warszawskiego. Ἐλπίς 1932, т. VI, кн. 1—2. Спис праць викладачів Studjum В. Біднова, П. Зайцева, М. Зизикіна, О. Лотоцького, І. Огієнка та ін.

544. Отчеты Кіевской Духовной Академіи [щорічні в додатку до] „Трудов Кіевской Духовной Академіи“, рр. 1860—1918. [Списи праць професорів Київської Духовної Академії].

Доґматика.

545. о. **Іщак Андрій.** Догматика незєдиненого Сходу. Часть загальна. Л. 1929. [Є бібліогр. розділи].

546. **Palmieri Aurelius.** Theologia dogmatica orthodoxa (Ecclesiae graecorussicae) ad lumen catholicae examinata et discussa. Prolegomena. Florentiae 1911—1913. [Є бібліогр. розліли].

548. **Jugie Martinus.** Theologia dogmatica Christianorum Orientalium ab Ecclesiae Catholica dissidentium. Tomus I. parisiis 1926. с. 548—604.

Апольоґетика.

549. **Свѣтловъ Павелъ прот** Что читать по богословію? Система

тическій указатель апологетической литературы. К. 1907.

Церковне право.

550. Краеыоженъ М. Є. Указатель литературы церковнаго права по 1910 г. Юрьевъ. 1911.

551. Церковное право. Приложеніе. Указатель литературы церковнаго права. Юрьев 1917, с. 104—165; 185—189.

552. Ковшевич Роман. Погляд на українську канонічну літературу. Богословія, 1928, т. VI і 1929, т. VII.

553. Бобчевъ Стефанъ. Черковно право София 1927. Появление и развитие на науката Черковно право. Литература — с. 12—33 (багато матеріялу, важного для укр. цр.-бібліогр.).

554. Лотоцький Олександер. Українські джерела церковного права. Головніші джерела і література. Варш. 1931, с. 301—331. Доповнення й рец.: **Заїкин В.** Byantinoslavica, т. IV, в. 2. с. 447—457 і окр. брош., с. 16—26; Зап. ЧСВВ., т. IV, в. 1—2, 1932, с. 417—431. Kwart. Histor., p. 46 (1932), т. II, в. 3—4, с. 397—409]

555. Бенешевич В. Н. Kirchenrecht. Бібліогр. огляд. Jahrbuch d. Internat. Verein f. Vergl. Rechtswissenschaft u. Volkswirtschaftslehre zu Berlin, 1902, т. V, ч. 2; 1903. т. VI, ч. 2.

Історія релігії.

556. Библіографическій указатель книгъ и статей на русскомъ языкы о исторіи религіи. Подъ ред. проф. кн. С. Н. Трубецкого. М. 1907.

Загальна історія Церкви.

557. Н. П. Указатель русских книгъ и брошюръ по церковной исторіи, вышедшихъ 1801 г. по 1888 включительно. М. 1891.

558. Біднов Василь. Дослідження церковної історії в православник країнах. Кремянець 1931.

559. Терновскій С А. Русская и иностранная библіографія по исторіи Византійской церкви 4—9 вв. К. 1884.

560. Zaïkyn W. Najnowsze prace ukraińskie z historji Kościoła. Ἐλπίς 1927, кн. 3, с. 102—111.

Історія сх.-словянської й української Церкви.

561. Титовъ Ѳ. И. о., Критико-библіографическій обзоръ новийшихъ трудовъ по исторіи Русской Церкви. Вып. 1—XII. К. 1907—1913.

562. Заїкин Вячеслав. З сучасної української церковної історіографії. Зап. ЧСВВ. 1927, т. II, в. 3—4, с. 425—431.

563. Карташевъ А. В. Краткій историко-критическій очерк систематической обработки русской церковной исторіи. Христіанское Чтеніе 1903, N 6, с. 909—922. N 7, с. 77—93.

564. Brian—Chaninov Nicolas. L'Église russe. Париж 1928. [В додатку бібліографічний покажчик праць (головно на західніх мовах) з історії укр. й рос. Церкви].

565. Кревецький Іван. Українська література про церковні відносини України з Римом. Н. З. 1929, 26/V, ч. 38 (241).

566. Baumgarten Nicolas Chronologie ecclésiastique des terres russes du XI-e au XIII-e siécle. Orientalia Christiana, m. XVII b. 1, N 58, Roma 1930. [У вступі спис джерел і літератури до історії старо-україн. Церкви].

837. Baumgarten N. St. Vladimir et la conversion de la Russie. Orientalia Christiana 1932. [У вступі спис праць про початки христ. на Україні].

568. Likowski E. вр. Unia Brzeska (1396). Kraków 1896². [У вступі спис джерел].

569. Lewicki Kazimierz. Książę Konstanty Ostrogski a Unja brzeska 1596 r. Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, dział II, tom. XI. z. 1. Львів 1933. Najważniejsza literatura rozprawy. Przegląd literatury i jej podział: стор. 6—18; Bibljografia. I. Źródła II. Literatura; стор. 312—222.

Видає Видавн. Кооп. „Мета". Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ
АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 94-56
ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС", ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 14-78.